

Вісник

Верховного Суду України

Судові рішення
в адміністративних,
господарських, кримінальних
і цивільних справах

Аналіз деяких питань застосування
судами законодавства про право
власності при розгляді
цивільних справ

Зміна кримінально-правової
кваліфікації (правової кваліфікації
кримінального правопорушення)
у кримінальному провадженні

Деякі питання визначення
підсудності земельних спорів судам
господарської юрисдикції

12(160)'2013

ВИХОДИТЬ ДВАНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Пилипчук П.П. — голова редакційної колегії, суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України;

Ярема А.Г. — заступник голови редакційної колегії, заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України;

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — заступник керівника апарату Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант служби керівника апарату Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Міщенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

2 Новини. Події. Факти News. Events. Facts

4 Судова практика Court Practice

4 **Рішення в адміністративних справах**
Decisions in administrative cases

8 **Рішення у господарських справах**
Decisions in commercial cases

10 **Рішення у кримінальних справах**
Decisions in criminal cases

13 **Рішення у цивільних справах**
Decisions in civil cases

16 Аналіз судової практики Survey of the Court Practice

16 **Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ**
Analysis of some issues of application by courts of the laws on the right of ownership when trying civil cases

25 Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства Court Practice and Challenges of Improvement of Legislation

25 **Андрушко П.П.** Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні

Andrushko P.P. Changing criminal and legal qualification (legal qualification of the criminal offense) in the criminal proceedings

41 *Точка зору*
Opinion

41 **Брінцов А.І.** Деякі питання визначення підсудності земельних спорів судам господарської юрисдикції

Brintsov A.I. Some issues of determination of judicial competence of the commercial courts over the land disputes

46 **Систематичний показник матеріалів, опублікованих у «Віснику Верховного Суду України» у 2013 році**
Systematic Index of Materials, published in the Visnyk of the Supreme Court of Ukraine in 2013

48 *Міжнародні зв'язки*
International Ties

Шановні читачі!

Прийміть найщиріші вітання з Новим 2014 роком та Різдом Христовим! Упродовж віків багаті традиції відзначення новорічних свят єднали людей, зміцнювали довіру і взаєморозуміння між ними. Я щиро вірю, що початок нового року стане початком нових перемог, нових кроків у майбутнє, нових планів і їх втілення.

Нехай наступний рік виправдає всі ваші добрі надії, принесе мир, добробут та любов, а щедра доля подарує міцне здоров'я, додасть наснаги і невичерпного джерела життєвої енергії та оптимізму!

Нехай Божа благодать ніколи не покидає вашої оселі, в якій завжди пануватимуть мир, злагода і достаток!

Щасливого Нового року та веселого Різдва вам і вашим родинам!

З повагою
голова редакційної колегії,
суддя Верховного Суду України у відставці
П.П. Пилипчук

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори. Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело. З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України.

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109, м. Київ, 01043

Телефони: відповідальний секретар (44) 253-1683, група технічного забезпечення (44) 253-0687

Редактори: А.В. Гончарук, І.М. Мариненко,
К.С. Мусієнко, П.О. Мусієнко, О.І. Пархоменко

В.о. відповідального секретаря: О.Д. Баркан

Верстка: С.І. Самкова, В.М. Горобченко

Фото: П.О. Мусієнко

Переклад англійською: О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

просп. Правди, 31а, оф. 511, м. Київ, 04108

Телефони: (44) 468-3131,

464-1442, 464-1444.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Підписано до друку 20.12.2013.

Формат 60×90 1/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 2510 пр. Ціна договірна

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»

Чоколівський бульвар, 19

м. Київ, 03168

Телефон (факс): (44) 502-6808

<http://www.scourt.gov.ua>

editor@scourt.gov.ua

Ми відповідальні перед своїм народом і перед собою за прийняті рішення

Напередодні професійного свята — Дня працівників суду — у Кловському палаці відбулися урочисті збори, на яких Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** виступив із вітальною промовою. Він, зокрема, наголосив, що в сучасний період динамічних змін та поглиблення інтеграційних процесів на міжнародній арені судова система нашої країни має бути в руслі прогресивних перетворень. Розвиток України як демократичної та правової держави ставить перед нами нові завдання у досягненні міжнародних стандартів здійснення правосуддя.

Шановні судді та працівники апаратів судів!

Щиро вітаю вас із Днем працівників суду!

Почесна місія служіння Закону вимагає від нас високого фахового рівня та виняткових особистих якостей — гідності, совісті, толерантності. Сумлінна праця, професіоналізм та відповідальність суддів і працівників апаратів судів є визначальними у справі захисту суспільного та державного ладу, прав і свобод людини та громадянина.

Упевнений, що суддівський корпус України і надалі утверджуватиме ідеали верховенства права, закону та справедливості.

Бажаю всім вам здоров'я, щастя й благополуччя, невичерпної енергії, професійних успіхів в ім'я розбудови та процвітання правової держави.

З повагою

Голова
Верховного Суду України

Я.М. Романюк

Роль найвищої судової інстанції держави переосмислюється. У результаті подальших змін (у разі ухвалення законопроектів «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо повноважень Верховного Суду України») основні зусилля будуть спрямовані на впровадження прогресивних механізмів усунення суперечностей судової практики.

В основу єдності судової практики мають бути покладені вимоги верховенства права. Іншими словами, єдність судової практики виправдана лише за умови, якщо вона забезпечує верховенство права, а судові рішення мають бути в першу чергу справедливими, а не тільки відповідати букві закону.

Судова система насамперед має бути відкритою та доступною для суспільства, а судова практика — однаковою та передбачуваною. Якщо практика з певного правового питання єдина й зрозуміла, тоді немає ніякого сенсу перевантажувати судову систему позовними заявами.

Сьогодні на нас, наголосив чільник найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, покладається надзвичайна відповідальність у зв'язку із обов'язковістю рішень Верховного Суду України, до котрих прикута увага не тільки суддів, а й науковців, юристів-практиків і суб'єктів державної влади, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права. Тому Верховний Суд України має бути взірцем.

Наша фахова діяльність, підкреслив Ярослав Романюк, — непроста. Адже ми відповідальні перед своїм народом і перед собою за прийняті рішення, від яких залежать людські долі та стабільний розвиток держави.

На зібраннях структурних підрозділів з нагоди професійного свята працівникам апарату Верховного Суду України, відповідно до наказу його керівника **Івана Кучерини**, вручено Почесні грамоти Верховного Суду України, цінні подарунки з логотипом «Верховний Суд України» та оголошено подяки.

Згодом було оприлюднено Указ Президента України **Віктора Януковича** від 13 грудня 2013 р. № 681/2013 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня працівників суду». За значний особистий внесок у розбудову правової держави, розвиток вітчизняної судової системи, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм орденом «За заслуги» II ступеня нагороджено **Володимира Драгу** — суддю Верховного Суду України у відставці та **Івана Кучерину** — керівника апарату Верховного Суду України; орденом «За заслуги» III ступеня **Володимира Коновалова** — суддю Верховного Суду України у відставці та **Павла Самелюка** — суддю Верховного Суду України у відставці; орденом княгині Ольги III ступеня **Валентину Дороніну** — суддю Верховного Суду України у відставці; медаллю «За працю і звитягу» **Ларису Селезньову** — головного спеціаліста управління забезпечення діяльності Судової палати у господарських справах Верховного Суду України. 18 грудня 2013 р. Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк вручив високі нагороди Івану Кучерині та Ларисі Селезньовій (на фото).

На черговому засіданні Пленуму Верховного Суду України

29 листопада 2013 р. відбувся Пленум Верховного Суду України, на порядку денний якого було винесено два питання: «Про зміни у персональному складі судової палати Верховного Суду України» та «Про визначення персонального складу Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України для розгляду справи № 44кс13». З інформаціями відповідно виступили Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** та заступник Голови Верховного Суду

Анатолій Редька

України — секретар Судової палати у кримінальних справах **Анатолій Редька**.

Постановою Пленуму Верховного Суду України суддю Верховного Суду України **Валентину Сімоненко** уведено до складу Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України. Іншою постановою

Валентина Сімоненко

визначено персональний склад Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України для розгляду справи № 44кс13 у кількості 17 суддів.

Відбувся круглий стіл з актуальних питань правозастосування окремих норм Цивільного кодексу України

На початку грудня 2013 р. під головуванням заступника Голови Верховного Суду України — секретаря Судової палати у цивільних справах **Анатолія Яреми** відбулося засідання круглого столу на тему: «Проблеми обчислення у судовій практиці строку позовної давності у страховому зобов'язанні відповідно до положень статті 993 Цивільного кодексу України». Із доповідями виступили судді Верховного Суду України **Василь Онопенко** та **Юрій Сенін**.

В обговоренні актуальних питань взяла участь судді судових палат у цивільних та гос-

подарських справах Верховного Суду України, представники Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України,

члени Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, представники основних наукових шкіл цивільного права в Україні.

Юрій Сенін

Анатолій Ярема

Василь Онопенко

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Із самого визначення поняття «пенсія» випливає, що щомісячні пенсійні виплати здійснюються на постійній основі, один раз на місяць протягом невизначеного періоду часу, а тому цей вид виплат не є строковим і не може бути призначений на певний строк. У такому випадку визначається лише дата, з якої особа має право на отримання пенсії (чи її перерахунок). Кінцевий термін або строк, на який призначається пенсія, не може встановлюватись, оскільки це суперечить самому визначенню та суті поняття «пенсія». Тому виплату пенсії не може бути обмежено будь-яким кінцевим терміном або строком, оскільки це б обмежувало право особи на отримання державної пенсії та щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яка повинна виплачуватись постійно, один раз на місяць протягом невизначеного часу та без встановлення будь-якого терміну або строку виплати пенсії

ПОСТАНОВА ¹

Іменем України

19 березня 2013 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом Особи 1 до управління Пенсійного фонду України в Деснянському районі м. Києва (далі — управління ПФУ) про визнання дій неправомірними та зобов'язання вчинити певні дії, **в с т а н о в и л а:**

У серпні 2009 р. Особа 1 звернулася до суду з адміністративним позовом до управління ПФУ, в якому просила: визнати неправомірними дії управління ПФУ щодо відмови у призначенні їй пенсії відповідно до вимог ч. 4 ст. 54 Закону від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 796-ХІІ) та ст. 28 Закону від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1058-ІV); зобов'язати управління ПФУ провести перерахунок її пенсії відповідно до вимог ч. 4 ст. 54 Закону № 796-ХІІ та ст. 28 Закону № 1058-ІV, починаючи з 22 травня 2008 р., та призначити пенсію у розмірі 3 тис. 237 грн.

На обґрунтування своїх вимог позивач посилався на те, що він є учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС категорії 1 та інвалідом III групи захворювання, пов'язаного з роботами із ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, і відповідно до статей 50, 54 Закону № 796-ХІІ має право на отримання додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, в розмірі 50 % від мінімальної пенсії за віком та основної пенсії у розмірі не менше шести мінімальних пенсій за віком.

У квітні 2009 р. Особа 1 звернулася до відповідача із заявою про перерахунок цих пенсій відповідно до статей 50, 54 Закону № 796-ХІІ з урахуванням розміру мінімальної пенсії за віком, встановленої законодавчими актами. Листом від 8 травня 2009 р. № 1226/01 відповідач відмовив Особі 1 у перерахунку її пенсії з посиланням на постанови Кабінету Міністрів України від 28 травня 2008 р. № 530 «Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян» та від 16 липня 2008 р. № 654 «Про підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян». Позивач вважає відмову неправомірною і такою, що порушує його конституційні права на соціальний захист.

Солом'янський районний суд м. Києва постановою від 8 жовтня 2009 р. позов задовольнив.

Апеляційний суд м. Києва постановою від 17 березня 2011 р. рішення суду першої інстанції у частині строку зобов'язання управління ПФУ здійснити перерахунок основної державної та

* Публікується повний текст судових рішень із незначними редакційними правками.

¹ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 19 березня 2013 р. у справі № 21-53а13.

додаткової пенсій за шкоду, заподіяну здоров'ю, змінив, виклавши її в такій редакції: «Зобов'язати управління ПФУ провести Особі 1 перерахунок основної державної пенсії відповідно до ч. 4 ст. 54 Закону № 796-ХІІ у розмірі не менше шести мінімальних пенсій за віком, щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, у розмірі 50 % мінімальної пенсії за віком, встановленої ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-ІV, з 22 травня 2008 р. по 8 жовтня 2009 р. та провести відповідні виплати з урахуванням здійснених виплат». В іншій частині постанову суду першої інстанції залишив без змін.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 13 листопада 2012 р. постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Не погоджуючись із рішенням суду касаційної інстанції в частині залишення без змін постанови суду апеляційної інстанції щодо кінцевої дати перерахунку пенсії («...по 8 жовтня 2009 р.»), Особа 1 звернулася із заявою про його перегляд Верховним Судом України з підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, у якій просила скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2012 р.

На обґрунтування заяви додано копію постанови Вищого адміністративного суду України від 16 червня 2010 р. (№ К-48620/09), яка, на думку позивача, підтверджує неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах.

Ухвалою від 23 січня 2013 р. Вищий адміністративний суд України допустив цю справу до провадження Верховного Суду України з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у частині визначення періоду перерахунку та виплати пенсії.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні касаційним судом одних і тих самих норм матеріального права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України зважає на таке.

Вищий адміністративний суд України у постанові від 16 червня 2010 р. (№ К-48620/09), яка додана на підтвердження наведених у заяві доводів, дійшов висновку, що із самого визначення поняття «пенсія» випливає, що щомісячні пенсійні виплати здійснюються на постійній основі, один раз на місяць протягом невизначеного періоду часу, а тому цей вид виплат не є строковим і не може бути призначений на певний

строк. У цьому випадку визначається лише дата, з якої особа має право на отримання пенсії (чи її перерахунок). Кінцевий термін або строк, на який призначається пенсія, не може встановлюватись, оскільки це суперечить самому визначенню та суті поняття «пенсія». Тому виплату пенсії не може бути обмежено будь-яким кінцевим терміном або строком, оскільки це б обмежувало право особи на отримання державної пенсії та щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яка повинна виплачуватись постійно, один раз на місяць протягом невизначеного часу та без встановлення будь-якого терміну або строку виплати пенсії.

У справі, що розглядається, суд касаційної інстанції дійшов протилежного висновку, погодившись із рішенням апеляційного суду в частині зазначення кінцевої дати, до якої суб'єкт владних повноважень має здійснювати перерахунок пенсії, оскільки, на думку суду, прогнозування можливих порушень відповідачем та зобов'язання його вчинити певні дії в майбутньому є передчасним.

Перевіривши наведені у заяві доводи, колегія суддів дійшла висновку про незаконність оскаржуваного рішення суду касаційної інстанції у зв'язку з тим, що цей суд, залишаючи без змін постанову суду апеляційної інстанції, безпідставно погодився з його рішенням у частині зазначення кінцевої дати, до якої суб'єкт владних повноважень мав здійснювати обчислення пенсії, оскільки це не передбачено законом.

Аналогічна правова позиція щодо застосування строку виплати пенсії вже була висловлена Верховним Судом України у постанові від 23 квітня 2012 р. (№ 21-239а11).

Відповідно до ч. 1 ст. 243 КАС суд задовольняє заяву у разі неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Ураховуючи наведене та керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Заяву Особи 1 задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 13 листопада 2012 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до цього ж суду.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що у випадку, коли фізична особа через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомила про це органи державної податкової служби, з Державного реєстру фізичних осіб–платників податків та інших обов'язкових платежів підлягає вилученню вся інформація про таку особу, а не лише її ідентифікаційний номер. Відповідно до п. 1.3 Порядку унесення відмітки до паспорта громадянина України щодо ідентифікаційного номера фізичної особи–платника податків та інших обов'язкових платежів громадянина України, які відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, обліковуються як платники податків та інших обов'язкових платежів за серією та номером паспорта. Зазначена норма суперечить положенням Закону України «Про Державний реєстр фізичних осіб–платників податків та інших обов'язкових платежів»², який має вищу юридичну силу, про необхідність видалення всієї інформації про таких осіб; Закон також не передбачає облік таких громадян за серією та номером паспорта

ПОСТАНОВА³ Іменем України

28 травня 2013 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом Особи 1 до Державної податкової адміністрації України (далі — ДПА), державної податкової інспекції у Солом'янському районі м. Києва (далі — ДПІ) про зобов'язання вчинити певні дії, **встановила:**

У червні 2007 р. Особа 1 звернулася до суду з позовом, у якому, посилаючись на ст. 22 Конституції України та статті 1, 3, 5, 9 Закону від 22 грудня 1994 р. № 320/94-ВР «Про Державний реєстр фізичних осіб–платників податків та інших обов'язкових платежів» (далі — Закон № 320/94-ВР), просила зобов'язати:

– ДПА скасувати присвоєний їй ідентифікаційний номер, вилучити всю інформацію про неї з інформаційного фонду Державного реєстру фізичних осіб–платників податків та інших обов'язкових платежів (далі — Держреєстр), знищити її облікову картку з ідентифікаційним номером;

– ДПІ зробити в її паспорті відмітку про наявність права здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера, завіривши її підписом відповідальної особи та гербовою печаткою;

– ДПА та ДПІ здійснювати облік її як платника податків та інших обов'язкових платежів за раніше встановленими формами обліку за приз-

вищем, іменем та по батькові без застосування ідентифікаційного номера.

Окружний адміністративний суд м. Києва постановою від 8 лютого 2010 р. в задоволенні позовних вимог відмовив.

Київський апеляційний адміністративний суд постановою від 30 вересня 2010 р. рішення суду першої інстанції скасував та ухвалив нове, яким позов задовольнив частково: зобов'язав ДПА вилучити присвоєний позивачу ідентифікаційний номер та всю інформацію про нього з Держреєстру; зобов'язав ДПІ здійснювати облік позивача як платника податків та інших обов'язкових платежів за раніше встановленою формою без застосування ідентифікаційного номера. У задоволенні решти позовних вимог відмовив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 29 листопада 2012 р. скасував рішення суду апеляційної інстанції та залишив у силі рішення суду першої інстанції.

Не погоджуючись із ухвалою Вищого адміністративного суду України, Особа 1 звернулася із заявою про її перегляд Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, посилаючись на неоднакове застосування ч. 2 ст. 1 Закону № 320/94-ВР у подібних правовідносинах, просив ухвалу Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2012 р. скасувати та направити справу на новий касаційний розгляд.

На підтвердження неоднакового застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права заявник надав ухвали Вищого адміністративного суду України від 25 жовт-

² Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України, але був чинний на час виникнення спірних правовідносин.

³ Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 28 травня 2013 р. у справі № 21-135а13.

ня та 6 листопада 2012 р. (справи № К-32959/10 і № К-14404/10 відповідно).

Перевіривши наведені заявником доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що заява підлягає задоволенню з огляду на таке.

У справі, що розглядається, касаційний суд, погоджуючись із висновком суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову, зважав на те, що реалізація права позивача на альтернативну форму обліку при сплаті податків та інших обов'язкових платежів залежить виключно від нього самого, а не від дій чи бездіяльності відповідачів. Оскільки позивач не дотримався процедури відмови від ідентифікаційного номера, встановленої Порядком унесення відмітки до паспорта громадянина України щодо ідентифікаційного номера фізичної особи-платника податків та інших обов'язкових платежів (затверджений спільним наказом ДПА та Міністерства внутрішніх справ України від 19 жовтня 2004 р. № 602/1226; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 жовтня 2004 р. за № 1345/9944; далі — Порядок), то це питання відповідачі по суті не розглядали.

У судових рішеннях, наданих заявником на підтвердження неоднакового правозастосування, Вищий адміністративний суд України, ухвалюючи протилежні рішення у подібних правовідносинах, керувався тим, що внесення до Держреєстру інформації про осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття ідентифікаційного номера, заборонено ч. 2 ст. 5 Закону № 320/94-ВР. А у випадку, коли ідентифікаційний номер громадянину вже присвоєний і відповідна інформація про таку особу вже внесена до Держреєстру, то цей номер підлягає негайному анулюванню, а інформація — безумовному вилученню із зазначеного Держреєстру. Законом № 320/94-ВР також передбачено лише офіційне повідомлення про відмову від ідентифікаційного номера органів державної податкової служби.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні судом касаційної інстанції ч. 2 ст. 1 Закону № 320/94-ВР, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України зважала на таке.

Статтю 35 Конституції кожному гарантоване право на свободу світогляду і віросповідання.

Обов'язок кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом, визначено у ст. 67 Основного Закону.

У справі, що розглядається, суди встановили, що позивач є віруючим громадянином України та парафіянином Української православної церкви, у зв'язку з чим 20 лютого 2007 р. він звернувся до відповідачів із заявами, в яких просив проставити відмітку в паспорті, скасувати його ідентифікаційний номер, вилучити всю інформацію про нього з Держреєстру, здійснювати в подальшому облік його як платника податків та інших обов'язкових платежів за раніше встановленими формами обліку без застосування ідентифікаційного номера і знищити його облікову картку з ідентифікаційним номером. У свою чергу відповідачі проінформували заявника про процедуру відмови від ідентифікаційного номера, передбачену Порядком, та необхідність подання певного переліку документів.

Згідно із ч. 2 ст. 1 Закону № 320/94-ВР для осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомляють про це відповідні державні органи, зберігаються раніше встановлені форми обліку платників податків та інших обов'язкових платежів. У паспортах зазначених осіб робиться відмітка про наявність у них права здійснювати будь-які платежі без ідентифікаційного номера.

Частиною 2 ст. 5 цього Закону, яка регламентує порядок реєстрації фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів, передбачено, що до Держреєстру не вноситься інформація про осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовляються від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомляють про це відповідні державні органи.

Обсяг інформації про фізичних осіб, що вноситься до Держреєстру, визначено статтями 3, 5 Закону № 320/94-ВР. Зокрема, передбачено, що до інформаційного фонду Держреєстру вносяться такі дані: індивідуальні ідентифікаційні номери, що надаються фізичним особам-платникам податків та інших обов'язкових платежів і зберігаються за ними протягом усього їх життя; інформація про сплату фізичними особами податків та інших обов'язкових платежів; прізвище, ім'я та по батькові; дата народження; місце народження (країна, область, район, населений пункт); місце проживання; місце основної роботи; види сплачуваних податків та інших обов'язкових платежів.

Згідно із ч. 3 ст. 9 зазначеного Закону фізичні особи-платники податків та інших обов'язкових платежів, крім осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно

повідомили про це відповідні державні органи, зобов'язані: зареєструватися у Держреєстрі з моменту виникнення об'єкта оподаткування чи сплати податків та інших обов'язкових платежів; подавати до державних податкових інспекцій у районах, районах у містах і містах без районного поділу відомості про зміну даних відповідно до ч. 3 ст. 5 цього Закону протягом місяця з дня виникнення таких змін.

Системний аналіз зазначених правових норм дає колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України підстави для висновку, що у випадку, коли фізична особа через свої релігійні або інші переконання відмовилася від прийняття ідентифікаційного номера та офіційно повідомила про це органи державної податкової служби, з Держреєстру підлягає вилученню вся інформація про таку особу, а не лише її ідентифікаційний номер.

Відповідно до п. 1.3 Порядку громадяни України, які відмовилися від прийняття ідентифікаційного номера, обліковуються як платники податків та інших обов'язкових платежів за се-

рією та номером паспорта. Зазначена норма суперечить положенням Закону № 320/94-ВР, який має вищу юридичну силу, про необхідність вилучення всієї інформації про таких осіб; Закон також не передбачає облік таких громадян за серією та номером паспорта.

За таких обставин висновок касаційного суду у справі, що розглядається, не відповідає правильному застосуванню норм матеріального права, а тому ухвала Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2012 р. підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий касаційний розгляд.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**: Заяву Особи 1 задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 29 листопада 2012 р. скасувати, справу направити на новий касаційний розгляд.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Переддоговірні спори згідно із ч. 1 ст. 187 ГК України можуть бути предметом розгляду суду, якщо спір виник при укладанні господарських договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 25 вересня 2012 р.
(в и т я з)*

У вересні 2011 р. Новопетрівська сільська рада (далі — Сільрада) звернулася до Господарського суду Київської області з позовом до Вишгородського районного споживчого товариства (далі — Товариство) про визнання укладеним договором оренди землі.

Рішенням Господарського суду Київської області від 14 листопада 2011 р. в задоволенні позовних вимог відмовлено.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 30 січня 2012 р. рішення Господарського суду Київської області від 14 листопада 2011 р. частково скасував, визнав укладеним договір оренди земельної ділянки загальною площею 0,0225 га з відповідним кадастровим номером, розташованою у с. Нові Петрівці, між

Сільрадою та Товариством в редакції позивача, в іншій частині позову відмовив.

Постановою Вищого господарського суду України від 12 квітня 2012 р. постанову Київського апеляційного господарського суду від 30 січня 2012 р. скасовано, рішення Господарського суду Київської області від 14 листопада 2011 р. у цій справі залишено без змін.

Касаційний суд у своїй постанові дійшов висновку про те, що вимога про визнання укладеним договором оренди земельної ділянки не відповідає положенням ч. 1 ст. 187 ГК щодо обов'язковості укладення такого договору, а також способам захисту цивільних прав та інтересів, визначеним у ст. 16 ЦК, і прав на земельні ділянки, передбаченим ст. 152 ЗК.

Сільрада в порядку ст. 111¹⁹ ГПК подала заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 12 квітня 2012 р. у справі № 19/074-11 з підстави неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, внаслідок чого ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах.

На обґрунтування неоднакового застосування касаційним судом норм матеріального права заявник надав копію постанови Вищого господарського суду України від 24 квітня 2012 р. у справі № 12/198-11.

Вищий господарський суд України ухвалою від 4 липня 2012 р. вирішив питання про допуск справи № 19/074-11 до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 12 квітня 2012 р.

Заслухавши суддю-доповідача, представників сторін, дослідивши викладені у заяві доводи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вважає, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Статтею 12 ЗК передбачено, що до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить розпорядження землями територіальних громад, у тому числі і надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу.

Відповідно до п. 34 ч. 1 ст. 26 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» до виключної компетенції сільських рад віднесено вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин.

Господарськими судами встановлено, що 15 квітня 2011 р. Сільрада прийняла рішення про надання земельної ділянки загальною площею 0,0225 га, розташованої у с. Нові Петрівці, в оренду Товариству.

8 червня 2011 р. позивач листом надіслав на адресу відповідача проект договору оренди землі на зазначену земельну ділянку в трьох примірниках, що були підписані позивачем та відповідають вимогам Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV). Проте відповідач у двадцятиденний строк надісланий проект договору оренди землі не підписав та не повернув позивачеві.

Пунктом 1 ч. 1 ст. 116 ЗК (у редакції, чинній на час вирішення спору) визначено, що громадяни та юридичні особи набувають права власності

та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом або за результатами аукціону.

Відповідно до ч. 1 ст. 124 ЗК передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування згідно з їх повноваженнями, визначеними ст. 122 цього Кодексу, чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки (у разі продажу права оренди) шляхом укладення договору оренди земельної ділянки чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки.

Таким чином, надання земельної ділянки із земель державної або комунальної власності в оренду шляхом укладення відповідного договору здійснюється на підставі рішення ради, прийнятого за результатами розгляду заяви (клопотання) особи, яка бажає отримати земельну ділянку в оренду, поданої відповідно до ст. 16 Закону № 161-XIV.

Згідно із ч. 3 ст. 179 ГК укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування.

Відповідно до ч. 1 ст. 187 ГК спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом. Інші переддоговірні спори можуть бути предметом розгляду суду у разі якщо це передбачено угодою сторін або якщо сторони зобов'язані укласти певний господарський договір на підставі укладеного між ними попереднього договору.

Як встановлено господарськими судами, проект договору оренди земельної ділянки, що був надісланий позивачем відповідачу, відповідає вимогам ст. 15 Закону № 161-XIV та типовій формі договору оренди землі, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) від 3 березня 2004 р. № 220.

За таких обставин між сторонами виникли переддоговірні відносини, оскільки відповідач звернувся до позивача із заявою про передачу в оренду спірної земельної ділянки, а Сільрада на сесії прийняла відповідне рішення, що повинно бути покладено в основу договору оренди земельної ділянки, який є типовим відповідно до постанови КМУ. Отже, переддоговірні спори згідно із ч. 1 ст. 187 ГК можуть бути предметом розгляду суду, якщо спір виник при укладенні господарських договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом.

Суд касаційної інстанції при вирішенні цієї справи неправильно застосував норми матеріального права.

Керуючись статтями 111¹⁴—111²⁶ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України постановила: заяву Сільради задовольнити, постанову Вищого господарського суду України від 12 квітня 2012 р. у справі № 19/074-11 скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Діяння визнається злочином і є підставою для притягнення особи, яка його вчинила, до кримінальної відповідальності, якщо на час вчинення цього діяння була чинною норма кримінального закону, що встановлювала злочинність, караність такого діяння, а також інші його кримінально-правові наслідки. Застосування до особи закону, що набув чинності після вчинення нею злочину, можливе лише у випадках, якщо такий закон скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, яка вчинила злочин

ПОСТАНОВА

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 14 листопада 2013 р. у справі № 5-45кс13
(в и т я з)*

Суворовський районний суд м. Одеси вироком від 14 травня 2012 р. засудив Особу 1 за ч. 3 ст. 357 КК до покарання у виді обмеження волі на строк один рік; за ч. 3 ст. 358 КК до покарання у виді обмеження волі на строк три роки; за ч. 4 ст. 358 КК до покарання у виді обмеження волі на строк один рік; за ч. 5 ст. 27 і ч. 3 ст. 191 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк чотири роки.

На підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів Особі 1 визначено остаточне покарання — позбавлення волі на строк чотири роки один місяць.

На підставі ст. 75 КК Особу 1 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком три роки з покладенням на неї обов'язків, передбачених ст. 76 КК.

Цим же вироком засуджено Особу 2, питання про перегляд судового рішення щодо якої у заяві не порушувалося.

Особу 1 визнано винуватою в тому, що вона у лютому 2008 р. незаконно заволоділа паспортом та картою фізичної особи (ідентифікаційним кодом) потерпілої Особи 3, виготовила за

попередньою змовою з невстановленою особою довідку Інформація 4 на ім'я Особи 3 із завідомо неправдивими даними про її роботу в Інформація 5 та розмір заробітної плати і на підставі цих документів 26 лютого 2008 р. за попередньою змовою з Особою 2 — начальником відділення Інформація 6, отримала в зазначеній установі споживчий кредит у сумі 2 тис. доларів США (10 тис. грн.), якими розпорядилась на власний розсуд.

Апеляційний суд Одеської області ухвалою від 11 вересня 2012 р. вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 14 травня 2012 р. щодо Особи 1 змінив: перекваліфікував її дії з ч. 3 ст. 191 КК на ч. 2 ст. 190 КК та призначив покарання у виді чотирьох років позбавлення волі; в частині її засудження за ч. 3 ст. 357 КК вирок скасував, а справу закрит на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Постановив вважати Особу 1 засудженою за сукупністю злочинів до позбавлення волі на строк чотири роки один місяць зі звіль-

ненням на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням та покладенням на неї обов'язків, передбачених ст. 76 КК. У решті вирок залишено без змін.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 16 липня 2013 р. змінив ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 11 вересня 2012 р. щодо Особи 1: пом'якшив їй покарання за ч. 2 ст. 190 КК до трьох років позбавлення волі; цю ж ухвалу та в порядку ст. 395 КПК 1960 р. вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 14 травня 2012 р. в частині засудження Особи 1 за ч. 4 ст. 358 КК скасував, а справу закрит на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Постановлено вважати Особу 1 засудженою за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 358, ч. 2 ст. 190 КК до позбавлення волі на строк три роки один місяць позбавлення волі із звільненням на підставі ст. 75 КК від відбування покарання з випробуванням та покладенням на неї обов'язків, передбачених ст. 76 КК.

У заяві про перегляд судового рішення Верховним Судом України заступник Генерального прокурора України порушив питання про скасування ухвали колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2013 р. та направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону, а саме: ч. 2 ст. 4 та ч. 1 ст. 5 КК щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень. На думку прокурора, дії Особи 1 підлягають кваліфікації за частинами 2 та 3 ст. 358 КК в редакції Закону від 5 квітня 2001 р., чинної на час вчинення нею у лютому 2008 р. цих злочинів.

Обґрунтовуючи заяву, прокурор послався на ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 червня 2013 р., в якій дії Особи 1, пов'язані з підробленням документів повторно, що видаються медичною установою, та їх використанням, вчинені нею у березні—квітні 2011 р., касаційний суд перекваліфікував із ч. 3 і ч. 4 ст. 358 КК в редакції Закону від 7 квітня 2011 р. на ч. 2 та ч. 3 ст. 358 КК в редакції Закону від 5 квітня 2001 р., чинної на час вчинення нею цих злочинів.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України заслухала суддю-допові-

дача, пояснення прокурора про задоволення заяви, перевірила матеріали кримінальної справи та матеріали, додані до заяви, обговорила доводи, зазначені в заяві, та дійшла висновку, що заява підлягає задоволенню з огляду на таке.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р. однією з підстав для перегляду Верховним Судом України судових рішень, що набрали законної сили, є неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень.

Перегляд судових рішень із зазначеної підстави передбачає перевірку висновку про застосування норми матеріального права судом касаційної інстанції стосовно висновку, якого суд касаційної інстанції дійшов у наданому для порівняння рішенні.

Вирішуючи питання про наявність підстав для перегляду ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2013 р. за умовами та в порядку, передбаченому п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р., Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України встановила, що суспільно небезпечні діяння, щодо яких касаційним судом постановлені оскаржувана ухвала та ухвала, що додана для порівняння, є подібними, а одні й ті самі норми закону про кримінальну відповідальність щодо цих діянь застосовані неоднаково.

Предметом перегляду зазначеної справи є різні правові висновки суду касаційної інстанції щодо чинності закону про кримінальну відповідальність у часі та його зворотної дії.

Висновок про правильне застосування норми кримінального закону з приводу порушеного питання викладено в рішеннях Верховного Суду України у справах: № 5-1ксл3, № 5-32ксл3, № 5-41ксл3.

Відповідно до зазначеного висновку, діяння визнається злочином і є підставою для притягнення особи, яка його вчинила, до кримінальної відповідальності, якщо на час вчинення цього діяння була чинною норма кримінального закону, що встановлювала злочинність, караність такого діяння, а також інші його кримінально-правові наслідки. Застосування до особи закону, що набув чинності після вчинення нею злочину, можливе лише у випадках, якщо такий закон скасовує злочинність діяння,

пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином покращує становище особи, яка вчинила злочин.

Згідно зі ст. 400²⁵ КПК 1960 р. рішення Верховного Суду України, ухвалені за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм кримінального закону щодо подібних суспільно небезпечних діянь, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності зазначену норму закону, та для всіх судів України.

У кримінальній справі, в якій заперечується рішення касаційного суду, встановлено, що інкриміноване Особі 1 підроблення документа, що видається установою і надає відповідні права, з метою використання його підроблювачем, вчинене за попередньою змовою групою осіб, а також використання завідомо підробленого документа були вчинені у лютому 2008 р. На той час чинною була редакція частин 2 і 3 ст. 358 КК від 5 квітня 2001 р., відповідно до ознак яких була порушена кримінальна справа і за цим обвинуваченням направлена до суду з обвинувальним висновком.

Під час судового розгляду прокурор, який брав участь у розгляді справи в суді, змінив пред'явлене Особі 1 обвинувачення і кваліфікував її дії за частинами 3 та 4 ст. 358 КК в редакції Закону від 7 квітня 2011 р., хоча цей закон не скасовує злочинності діянь, за які вона засуджена, не пом'якшує кримінальної відповідальності й жодним чином не поліпшує її становище.

Незважаючи на зазначене, за результатами розгляду справи щодо Особи 1 суди першої та апеляційної інстанцій, крім іншого, кваліфікували її дії за частинами 3 та 4 ст. 358 КК в редакції від 7 квітня 2011 р., хоча й не вказали в текстах судових рішень на дату редакції статті.

Змінюючи судові рішення попередніх інстанцій щодо Особи 1 в частині засудження її за іншими злочинами, касаційний суд погодився з кваліфікацією дій засудженої за ч. 3 ст. 358 КК в редакції Закону від 7 квітня 2011 р. Ці

ж судові рішення в частині засудження Особи 1 за ч. 4 ст. 358 КК суд касаційної інстанції скасував і звільнив її від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності, фактично залишивши незмінною кримінально-правову оцінку її дій.

У судовому рішенні, наданому для порівняння, касаційний суд дійшов висновку про кваліфікацію дій засудженої в редакції Закону, яка діяла на час вчинення нею злочину, а саме — в редакції від 5 квітня 2001 р.

Правова оцінка фактичних та юридичних підстав кваліфікації діянь, які поставлені у провину Особі 1, у зіставленні з правовою оцінкою суспільно небезпечного діяння, наданої для порівняння, дають підстави для висновку, що суд касаційної інстанції зазначену норму кримінального закону застосував неправильно.

Враховуючи те, що відповідно до положень норм процесуального закону, якими регламентується порядок перегляду справ Верховним Судом України, за результатами такого перегляду Верховний Суд України фактично законодавчо позбавлений можливості ухвалювати нове рішення, для постановлення якого необхідне втручання не тільки в рішення суду касаційної інстанції, перегляд якого дозволений законом, але і втручання в судові рішення судів нижчих інстанцій, перегляд яких законом обмежено, ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2013 р. щодо Особи 1 підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Новий касаційний розгляд справи належить здійснити відповідно до чинного законодавства.

Керуючись п. 15 розд. XI «Перехідні положення» КПК, статтями 400²⁰—400²² КПК 1960 р., Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України постановила: заяву заступника Генерального прокурора України задовольнити, ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 липня 2013 р. щодо Особи 1 скасувати, справу направити на новий касаційний розгляд.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Згідно із ч. 1 ст. 609 ЦК України зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Припинення зобов'язання поруки означає такий стан сторін правовідношення, при якому в силу передбачених законом обставин суб'єктивне право і кореспондуючий йому обов'язок перестають існувати. Припинення основного зобов'язання має наслідком припинення поруки.

Ліквідація юридичної особи, яка була однією із сторін у справі, є підставою закриття провадження у справі

ПОСТАНОВА

Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 7 листопада 2012 р. у справі № 6-129цс12

(в и т я г)

У березні 2010 р. публічне акціонерне товариство «Перший Український Міжнародний банк» (далі — ПАТ) звернулося до суду з позовом до товариства з обмеженою відповідальністю «Сенеж» (далі — ТОВ) та О. про стягнення заборгованості за кредитним договором.

Позивач зазначив, що 14 січня 2008 р. між закритим акціонерним товариством «Перший Український Міжнародний банк» (далі — ЗАТ, Банк), правонаступником якого є ПАТ, і ТОВ було укладено кредитний договір, відповідно до умов якого Банк надав кредит у розмірі 1 млн 400 тис. грн, а ТОВ зобов'язалось використати отриманий кредит за цільовим призначенням і повернути Банку кредитні кошти в повному обсязі зі сплатою відсотків за користування кредитом у порядку та у строки, установлені кредитним договором, але не пізніше 14 липня 2009 р. З метою забезпечення виконання зобов'язань за цим кредитним договором між Банком та О. 14 січня 2008 р. був укладений договір поруки, відповідно до п. 1.2 якого О. взяв на себе зобов'язання за належне виконання умов кредитного договору ТОВ у повному обсязі, зокрема й сплату товариством основного боргу, відсотків, комісій і неустойки. Банк належним чином виконав свої зобов'язання, проте ТОВ своїх зобов'язань за кредитним договором не виконало, у зв'язку із чим станом на 1 лютого 2010 р. утворилася заборгованість. Позивач просив стягнути з відповідачів у солідарному порядку 1 млн 664 тис. 689 грн 46 коп. заборгованості за кредитним договором, 1 тис. 700 грн судового збору та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення.

Кіровський районний суд м. Дніпропетровська рішенням від 14 червня 2011 р. позов ПАТ задовольнив: стягнув солідарно з ТОВ та О. на його користь 1 млн 664 тис. 689 грн 46 коп. заборгованості за кредитним договором, 1 тис. 700 грн судового збору та 120 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення.

Рішенням Апеляційного суду Дніпропетровської області від 29 листопада 2011 р. рішення суду першої інстанції в частині солідарного стягнення кредитної заборгованості з ТОВ скасовано та ухвалено нове рішення в цій частині — про відмову в задоволенні позовних вимог до ТОВ; в іншій частині рішення суду залишено без змін.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 1 серпня 2012 р. касаційну скаргу О. відхилив, зазначене рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області залишив без змін.

У поданій до Верховного Суду України заяві про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 серпня 2012 р. О. порушив питання про скасування рішення суду касаційної інстанції та направлення справи на новий касаційний розгляд із підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, — неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, зокрема ч. 1 ст. 559 ЦК.

Як на приклад наявності зазначеної підстави подання заяви про перегляд судового рішення О.

послався на рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 лютого 2012 р., зазначивши, що правові висновки цього суду про застосування норм матеріального права, покладені в основу судового рішення, яке переглядається, неоднакові з висновками, зробленими судом касаційної інстанції в наведеному для прикладу судовому рішенні, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Заслухавши доповідь судді, пояснення представника ПАТ — М., перевібивши наведені в заяві доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що заява про перегляд оскаржуваного судового рішення підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до ст. 353 ЦПК Верховний Суд України переглядає судові рішення у цивільних справах виключно з підстав і в порядку, встановлених цим Кодексом.

За положеннями п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК підставою для подання заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах є неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Суди встановили, що 14 січня 2008 р. між ЗАТ (правонаступником якого є ПАТ) і ТОВ було укладено кредитний договір, відповідно до умов якого Банк зобов'язався надати позичальнику кредит у розмірі 1 млн 400 тис. грн, а ТОВ — прийняти кредит, використати його за цільовим призначенням, сплатити Банку відсотки за користування кредитом і повернути його в повному обсязі в порядку та строки, обумовлені кредитним договором, але не пізніше 14 липня 2009 р.

З метою забезпечення виконання зобов'язань ТОВ перед Банком за кредитним договором 14 січня 2008 р. між ЗАТ та О. було укладено договір поруки, за яким поручитель зобов'язався відповідати перед Банком за виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором.

ЗАТ належним чином виконало свої зобов'язання за кредитним договором, відкривши ТОВ позичковий рахунок і надавши йому обумовлені кредитним договором грошові кошти в повному обсязі, що підтверджується меморіальним ордером від 16 січня 2008 р., а також випискою операцій та оборотів за по-

зичковим рахунком ТОВ від 20 січня 2010 р. за період із 14 січня 2008 р. по 20 січня 2010 р.

Проте позичальник своїх зобов'язань за кредитним договором не виконав, у зв'язку з чим станом на 1 лютого 2010 р. виникла заборгованість, яка становить: 1 млн 400 тис. грн — заборгованість за основною сумою кредиту, 99 тис. 729 грн 86 коп. — заборгованість за відсотками за користування кредитом, 161 тис. 959 грн 60 коп. — пеня за порушення строків повернення основної суми кредиту та сплати відсотків за користування кредитом, а всього 1 млн 664 тис. 689 грн 46 коп.

Як убачається з постанови Господарського суду Дніпропетровської області від 25 серпня 2010 р., ТОВ визнано банкрутом, а згідно з витягом із Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців 16 грудня 2010 р. проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи — ТОВ — у зв'язку з визнанням її банкрутом.

Скасовуючи частково рішення суду першої інстанції в частині солідарного стягнення кредитної заборгованості з ТОВ та ухвалюючи в цій частині нове рішення — про відмову в задоволенні позовних вимог до ТОВ, апеляційний суд, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, виходив із того, що грошове зобов'язання ТОВ перед ПАТ було припинено у зв'язку з ліквідацією цієї юридичної особи, однак, залишаючи рішення суду без змін у частині позовних вимог до О., виходив із того, що відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, тобто за умови виконання позичальником усіх боргових зобов'язань за кредитним договором.

Разом із тим у наданому як приклад неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права рішенні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 лютого 2012 р. суд дійшов протилежного висновку про те, що оскільки припинилося забезпечене порукою зобов'язання, зокрема у зв'язку з ліквідацією юридичної особи-боржника, то це є підставою для припинення поруки в порядку ч. 1 ст. 559 ЦК.

Таким чином, виявлено неоднакове застосування касаційним судом норм матеріального права, а саме ч. 1 ст. 559 ЦК.

Вирішуючи питання про усунення розбіжностей у застосуванні касаційним судом зазначеної норми матеріального права, Судова

палата у цивільних справах Верховного Суду України виходить із такого.

Згідно із ч. 1 ст. 609 ЦК зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Таким чином, грошове зобов'язання ТОВ перед ПАТ було припинено у зв'язку з ліквідацією цієї юридичної особи.

Згідно із ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Відповідно до змісту статей 559, 598 ЦК припинення зобов'язання поруки означає такий стан сторін правовідношення, при якому в силу передбачених законом обставин суб'єктивне право і кореспондуючий йому обов'язок перестають існувати.

Термін «порука», застосований законодавцем у ч. 1 ст. 559 ЦК, використовується в розу-

мінні зобов'язальних правовідносин поруки, з припиненням яких втрачає чинність договір поруки.

Отже, зі змісту зазначеної норми вбачається, що порука припиняється в разі припинення основного зобов'язання.

Рішення суду у справі, що переглядається, не ґрунтується на вимогах матеріального права, оскільки всупереч зазначеному суд касаційної інстанції погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її банкрутом не може бути підставою припинення поруки, тому що зобов'язання за кредитним договором не припинилося.

Крім того, суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо ліквідовано юридичну особу, яка була однією із сторін у справі (п. 7 ч. 1 ст. 205 ЦПК).

За таких обставин, керуючись статтями 355, 360³, 360⁴ ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України заяву О. задовольнила: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 серпня 2012 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

*Незбаром
вийде з друку другий цьогорічний випуск
збірника*

«Рішення Верховного Суду України»

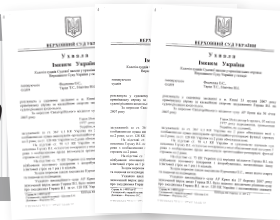
У виданні будуть опубліковані 26 судових рішень в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2013 р.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Збірник можна придбати у видавництві «Істина»:
оф. 511, просп. Правди, 31-а, м. Київ, 04108.
Телефони: (44) 468-3131, 464-1442, 464-1444.
E-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>

Аналіз судової практи

Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ¹

Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), ратифікованою Законом від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР (далі — Конвенція), зокрема ст. 1 Першого протоколу до неї (1952 р.), передбачено право кожної фізичної чи юридичної особи безперешкодно користуватися своїм майном, не допускається позбавлення особи її власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права, визнано право держави на здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Гарантії здійснення права власності та його захисту закріплено й у вітчизняному законодавстві. Так, відповідно до ч. 4 ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу (ст. 16 Цивільного кодексу України; далі — ЦК).

Справи за позовами про захист права власності належать до найбільш поширених категорій цивільних справ і, як правило, розглядаються відповідно до законодавчих норм. Однак слід зауважити, що прогалини в регулюванні відносин у сфері права власності спричиняють деякі труднощі у застосуванні судами чинного законодавства.

Мета проведення зазначеного аналізу — вивчення судової практики розгляду цивільних справ, пов'язаних із набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності, виявлення складних і спірних питань, що виникають у суддів при вирішенні зазначених

спорів, надання пропозицій щодо можливих шляхів їх розв'язання.

Поняття та зміст права власності, межі його здійснення

Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦК власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном.

Правомочність володіння розуміють як передбачену законом (тобто юридично забезпечену) можливість мати (утримувати) в себе певне майно (фактично панувати над ним, зберігати на свій баланс і под.).

Правомочність користування означає передбачену законом можливість використовувати, експлуатувати майно, отримувати від нього корисні властивості, його споживання.

Правомочність розпорядження означає юридично забезпечену можливість визначення і вирішення юридичної долі майна шляхом зміни його належності, стану або призначення (відчуження за договором, передача у спадщину, знищення, переробка і т. ін.).

У сукупності ці правомочності вичерпують усі надані власнику можливості. Причому інколи всі разом або деякі з них можуть належати і не власнику, а іншому володільцю майна, наприклад довірчому власнику майна, орендарю тощо. На відміну від прав власника, правомочності іншого законного володільця, навіть зі схожими правомочностями власника, не тільки не виключають прав самого власника на це майно, а й зазвичай виникають із його волі і в передбачених ним межах (наприклад, договір найму, договір управління майном).

Згідно з нормою ст. 319 ЦК власник володіє, користується і розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він сам вирішує, що робити зі своїм майном, керуючись виключно власними інтересами, здійснюючи щодо цього майна будь-які дії, які не повинні суперечити закону і не

¹ Витяг із аналізу підготували до друку суддя Верховного Суду України Л.І. Григор'єва і головний консультант управління вивчення та аналізу судової практики С.В. Павловська. Початок. Продовження матеріалу публікуватиметься в наступних номерах «Вісника Верховного Суду України».

порушують прав інших осіб та інтересів суспільства. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Тобто правомочності власника не є безмежними, закон може встановлювати певні обмеження здійснення права власності. Такі обмеження встановлюються з метою забезпечення рівноваги в суспільстві та здійснення майнових прав усіма суб'єктами права.

Отже, правомочності власника та межі здійснення ним прав встановлені законом.

Через категорії «межі здійснення суб'єктивних цивільних прав» та «обмеження здійснення суб'єктивних цивільних прав» у законі встановлюється така поведінка власника, яка не суперечить актам цивільного законодавства. Власник майна повинен враховувати межі та обмеження цивільних прав.

Межі здійснення цивільних прав фактично виражаються у формулі «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а обмеження (заборони), які мають найбільш загальний характер і які особа-власник повинна враховувати у своїй поведінці, конкретизуються у ст. 13 ЦК.

Так, обмеження встановлюються щодо окремих суб'єктивних прав як засіб стримання особи-власника при здійсненні ним цих прав з урахуванням необхідності дотримання прав інших осіб (при праві переважної купівлі) або суспільних інтересів (збереження пам'яток культури, історичних цінностей).

Зокрема, власник земельної ділянки не вправі використовувати її не за цільовим призначенням або з порушенням екологічних вимог (статті 91, 143, 144 Земельного кодексу; далі — ЗК). Цільове призначення мають також житлові приміщення, які власник має право використовувати для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб і не має права використовувати їх для промислового виробництва (статті 6, 189 Житлового кодексу; далі — ЖК, ст. 383 ЦК). Власник земельної ділянки повинен утримуватися від порушення прав особи, в інтересах якої встановлений сервітут (ч. 2 ст. 319, ст. 404 ЦК); власник пам'ятки культурної спадщини — від її пошкодження або знищення (ст. 352 ЦК).

Таким чином, аналіз законодавства дає підстави для висновку: абсолютність прав власника зовсім не означає, що ніхто і ніколи не може їх обмежити. Разом із тим, як вбачається зі ст. 319 ЦК, обмеження права власності не підлягають розширеному тлумаченню.

Закріплений у п. 1 ч. 2 ст. 319 ЦК принцип, відповідно до якого дії власника щодо його майна не повинні суперечити закону, є загальним універсальним обмеженням прав власника. Відсутність прямої заборони в законі надає власнику широке коло можливостей для здійснення права власності, в той час як заборона на здійснення певних дій є механізмом стримання власника.

Так, держава стримує власника, коли встановлює обмеження в цивільному обороті певного майна (наприклад, вогнепальної та іншої зброї тощо).

Надаючи власнику право вчиняти з власним майном будь-які дії, у тому числі його знищення, закон обмежує власника у виборі способу знищення майна з тим, щоб обраний спосіб був безпечним для оточення і навколишнього середовища. Наприклад, власник не може знищити свій будинок шляхом підпалу чи вибуху, оскільки виникає загроза пожежі або пошкодження сусідніх будинків чи життю та здоров'ю інших осіб.

Законом встановлено обмеження прав власника також іншого характеру.

Наприклад, у ч. 5 ст. 373 ЦК зазначено, що власник земельної ділянки може використовувати на свій розсуд все, що знаходиться над і під поверхнею цієї ділянки, якщо інше не встановлено законом та якщо це не порушує прав інших осіб. Однак право власності особи на земельну ділянку поширюється лише на поверхневий (грунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які знаходяться на ділянці, а також на простір над і під поверхнею ділянки, висотою і глибиною, необхідними для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд. Разом із тим право власності особи не поширюється на надра (статті 14, 16 Закону від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР «Про надра»), у зв'язку з чим власник земельної ділянки обмежений у праві видобутку надр, що знаходяться під поверхнею його земельної ділянки. Власник земельної ділянки також не може претендувати на повітряний стовп над земельною ділянкою.

Обмеження прав власника встановлено й іншими законами.

Так, відповідно до ст. 52 Закону від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» громадяни та інші особи зобов'язані дотримувати правил транспортування, зберігання і застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив, нафти і нафтопродуктів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів, з тим щоб не допустити забруднення ними

або їх складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування.

В іншій нормі — ч. 6 ст. 5 Закону від 13 грудня 2001 р. № 2894-III «Про тваринний світ» (далі — Закон № 2894-III) — визначено, що об'єкти тваринного світу в Україні знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них. У ч. 3 ст. 7 цього Закону зазначено, що у передбаченому законом порядку права власників об'єктів тваринного світу можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян. А в ст. 8 Закону № 2894-III передбачено можливість припинення права приватної власності на об'єкти тваринного світу у разі жорстокого поводження з дикими тваринами, встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу, а також в інших випадках, передбачених законом.

Підсумовуючи, слід дійти висновку, що межі здійснення цивільних прав визначають правомірну поведінку особи, оскільки її дії в межах цивільних прав підлягають правовому захисту, на відміну від дій, вчинених поза межами права.

Прикладом дотримання цього принципу як у сфері відносин щодо здійснення права власності, так і у сфері зобов'язальних відносин є наведений нижче витяг із постанови Верховного Суду України від 10 жовтня 2012 р. у справі № 6-110цс12 за результатами розгляду ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 9 квітня 2012 р., постановленої у справі про вирішення спору між Товариством з обмеженою відповідальністю «Ковальська-Житлосервіс», що є виконавцем житлово-комунальних послуг, і власником квартири, який відмовився від укладення договору про надання послуг за утримання будинку та прибудинкової території.

Частиною 1 ст. 19 Закону від 24 червня 2004 р. № 1875-IV «Про житлово-комунальні послуги» (далі — Закон № 1875-IV) передбачено, що відносини між учасниками договірних відносин у сфері житлово-комунальних послуг здійснюються виключно на договірних засадах.

Пунктом 1 ч. 3 ст. 20 цього Закону передбачено обов'язок споживача укласти договір на надання житлово-комунальних послуг, підготовлений виконавцем на основі типового договору. Цей обов'язок відповідає зустрічному обов'язку виконавця, визначеному п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону № 1875-IV, — підготувати та укласти зі споживачем договір на надання житлово-комунальних

послуг з визначенням відповідальності за дотримання умов його виконання згідно з типовим договором. Форма та зміст (умови) типового договору затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2009 р. № 529 «Про затвердження Типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» (далі — постанова № 529).

З аналізу змісту ч. 3 ст. 6, ч. 1 ст. 630 ЦК, статей 19—21 Закону № 1875-IV, постанови № 529 убачається, що умови типового договору, які набули юридично обов'язкового значення в силу актів цивільного законодавства, є обов'язковими для сторін договору, які не мають права відступити від їх положень і врегулювати свої відносини на власний розсуд.

Таким чином, укладення договору на надання житлово-комунальних послуг є обов'язком споживача за умови, якщо запропонований виконавцем послуг договір відповідає типовому договору. Відмова споживача послуг від укладення договору в такому разі суперечить вимогам ч. 3 ст. 6, статей 627, 630 ЦК та статей 19, 20 Закону № 1875-IV.

Усі зазначені вище та проаналізовані положення чинного законодавства кореспондуються з нормами статей 13, 41 Конституції і ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якими закріплені основні принципи здійснення права власності та його обмеження:

по-перше, встановлено право безперешкодно і в повному обсязі здійснювати правомочності власника щодо свого майна;

по-друге, визначено межі допустимого розумного втручання держави у здійснення правомочностей власника. Причому таке втручання повинно бути законним і має здійснюватися з дотриманням принципу справедливого балансу між публічними і приватними інтересами.

Зазначені принципи сформульовано і в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (23 вересня 1982 р.), відповідно до якого суд повинен визначити, чи було дотримано справедливий баланс між вимогами інтересів суспільства і вимогами захисту основних прав людини. Забезпечення такої рівноваги є невід'ємним принципом Конвенції в цілому і також відображено у структурі ст. 1 Першого протоколу.

Суб'єкти

Відповідно до ЦК (статті 2, 318, 324) суб'єктами права власності є:

– Український народ, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та

органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією;

– інші учасники цивільних відносин: фізичні та юридичні особи, зокрема держава Україна, Автономна Республіка Крим (далі — АР Крим), територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права, якими є державні підприємства, казенні підприємства, державні установи, комунальні підприємства, комунальні установи.

Відповідно до ст. 329 ЦК юридична особа публічного права набуває права власності на майно, передане їй у власність, та на майно, набуте нею у власність на підставах, не заборонених законом.

Від імені та в інтересах держави право власності здійснюють відповідно органи державної влади (ч. 2 ст. 326 ЦК). Управління майном, що є у державній власності, здійснюється державними органами, а у випадках, передбачених законом, може здійснюватися іншими суб'єктами (ч. 3 ст. 326 ЦК).

Згідно зі ст. 4 Закону від 21 вересня 2006 р. № 185-V «Про управління об'єктами державної власності» суб'єктами управління об'єктами державної власності є: Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління об'єктами державної власності; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку; міністерства та інші органи виконавчої влади; Фонд державного майна України; органи, що забезпечують діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації; Національна академія наук України, галузеві академії наук. Державна керуюча холдингова компанія має статус уповноваженого органу управління щодо об'єктів управління державної власності, що передані до її статутного капіталу та статутного капіталу її корпоративних підприємств.

Відповідно до ч. 5 ст. 22 Господарського кодексу України (далі — ГК) держава реалізує право державної власності у державному секторі економіки через систему організаційно-господарських повноважень відповідних органів управління щодо суб'єктів господарювання, що належать до цього сектора і здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління.

Право господарського відання та право оперативного управління — це речові права осіб, які не є власниками, що захищаються відповідно до положень, встановлених для захисту права власності. При цьому право господарського відання належить комерційним підприємствам — суб'єктам підприємницької діяльності (ст. 136 ГК), а право оперативного управління — некомерційним юридичним особам (ст. 137 ГК).

Відповідно до висновку Верховного Суду України, викладеному у постанові від 4 липня 2011 р. у справі № 3-67гс11 за позовом Львівського міжрайонного транспортного прокурора в інтересах держави в особі Міністерства транспорту та зв'язку України, державного територіально-галузевого об'єднання «Львівська залізниця» (далі — ДТГО) до Неліпинської сільської ради (далі — Сільрада), виконавчого комітету Сільради, третя особа — Особа 1, про визнання права державної власності на будівлю вокзалу, яка знаходиться в господарському віданні ДТГО, що входить до сфери управління позивача, — суб'єкт управління державним майном вправі подавати позов про визнання права власності за державою на майно, що знаходиться у нього на праві повного господарського відання.

Суб'єктами права комунальної власності є територіальні громади та утворені ними органи місцевого самоврядування (ст. 327 ЦК).

Згідно зі ст. 143 Конституції майном, що є в комунальній власності, управляють територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. У ст. 1 Закону від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі — Закон № 280/97-ВР) визначено, що представницьким органом місцевого самоврядування є відповідна місцева рада, яка складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення.

Відповідно до п. 31 ст. 26 Закону № 280/97-ВР сільські, селищні, міські ради вправі приймати рішення про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначення цих повноважень та умов їх здійснення.

У судовій практиці траплялися випадки, коли суди неправильно визначали представницький орган територіальної громади.

Так, постановою Верховного Суду України від 10 жовтня 2011 р. скасовано постанову Вищого господарського суду України від 27 квітня 2011 р.

у справі за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Кіноман» (далі — ТОВ) до Головного управління комунальної власності м. Києва Київської міської державної адміністрації (далі — Управління), треті особи: Державне комунальне підприємство «Кінотеатр «Жовтень»» (далі — ДКП), Київська міська рада, про зобов'язання укласти договір оренди.

Як установили суди, цілісний майновий комплекс ДКП належить до комунальної власності м. Києва на підставі рішення виконавчого комітету Київської міської ради від 31 січня 1992 р. за № 26 «Про формування комунального майна та районів».

25 вересня 2003 р. на загальних зборах членів трудового колективу ДКП прийнято рішення про створення ТОВ з метою оренди цілісного майнового комплексу, яке було зареєстроване Подільською районною в м. Києві державною адміністрацією 8 жовтня 2003 р.

Відповідно до ч. 5 ст. 16 Закону № 280/97-ВР від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради.

До відання виконавчих органів, зокрема міських рад, належать повноваження щодо управління в межах, визначених радою, майном, що належить до комунальної власності відповідних територіальних громад (п. 1 ст. 29 Закону № 280/97-ВР).

Частиною 5 ст. 60 зазначеного Закону передбачено повноваження органів місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад здавати об'єкти права комунальної власності в оренду відповідно до закону.

Згідно зі ст. 5 Закону від 10 квітня 1992 р. № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна» (далі — Закон № 2269-ХІІ) орендодавцями, зокрема, є органи, уповноважені Верховною Радою АР Крим та органами місцевого самоврядування управляти майном, — щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, яке відповідно належить АР Крим або перебуває у комунальній власності.

Положенням про Головне управління комунальної власності м. Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), затвердженим рішенням Міськради від 10 липня 2003 р. № 584/744, визначено повноваження Управління, зокрема на здійснення повноважень орендодавця цілісних майнових комплексів підприємств комунальної власності територіальної громади м. Києва.

Разом із тим Управління виступає орендодавцем цілісних майнових комплексів підприємств, організацій комунальної власності територіальної громади м. Києва (їхніх структурних підрозділів) на виконання відповідних рішень Київської міської ради (підпункт 14 п. 7 зазначеного Положення).

З урахуванням наведеного відповідач здійснює свої повноваження орендодавця майна комунальної власності територіальної громади м. Києва тільки за наявності відповідного рішення Київської міської ради і не наділений повноваженнями самостійно приймати рішення про передачу об'єктів комунальної власності в оренду.

Господарські суди при розгляді справи встановили, що рішення про передачу в оренду позивачу спірного об'єкта на пленарному засіданні Київська міська рада не приймала.

Крім того, у вирішенні спору судовими інстанціями не було враховано положень ч. 2 ст. 14 ЦК, відповідно до яких особа не може бути примушена до дії, вчинення яких не є обов'язковим для неї (справа № 3-106гс11).

Суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком того, яке відповідно до закону не може їм належати.

Так, Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. № 2471-ХІІ «Про право власності на окремі види майна» (далі — Постанова ВР № 2471-ХІІ) визначено Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України та встановлено Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна. Не можуть перебувати у власності вищезазначених суб'єктів зброя, бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини й засоби вибуху, всі види ракетного палива; бойові отруйні речовини і под. А таке майно, як вогнепальна мисливська зброя, газові пістолети і револьвери, деякі види пневматичної зброї; пам'ятки історії та культури; радіоактивні речовини може бути придбане громадянами лише за наявності дозволу відповідного органу.

Відповідно до положень ЗК (статті 22, 81, 82) іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи та іноземні держави не можуть бути власниками земель сільськогосподарського призначення. Прийняті ними у спадщину земельні ділянки з вищезазначеним цільовим призначенням

протягом року з моменту переходу підлягають відчуженню. У ст. 145 ЗК передбачено, що у випадках, коли земельна ділянка цією особою протягом року не відчужена, така ділянка підлягає примусовому відчуженню за рішенням суду.

За загальним правилом склад і кількість майна, що може знаходитись у власності фізичних та юридичних осіб, є необмеженими. Однак законом можуть бути встановлені певні обмеження.

Так, п. 13 розд. X «Перехідні положення» ЗК визначено, що на період до 1 січня 2015 р. громадяни і юридичні особи можуть набувати право власності на землі сільськогосподарського призначення загальною площею до 100 га. Ця площа може бути збільшена у разі успадкування земельних ділянок за законом.

Об'єкти. Поняття майнових прав. Поняття і визначення нерухомого майна

Об'єктами права власності є будь-які речі (майно).

Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК).

Згідно із ст. 190 ЦК майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами.

Вивчення наданих для проведення аналізу матеріалів свідчить, що деякі суди ототожнюють поняття «майно» і «майнові права».

Наприклад, рішенням Хмельницького міського районного суду від 23 червня 2011 р. задоволено позов С. до Хмельницького бюро технічної інвентаризації (далі — БТІ), М., Південно-Західної універсальної товарної біржі, арбітражного керуючого З. про визнання права власності на ½ частину квартири — припинено право власності на ½ частину квартири, яка зареєстрована за М. Визнано право власності на ½ частину цієї квартири за С. Зобов'язано БТІ внести зміни до державного реєстру прав власності на нерухоме майно та провести необхідні дії щодо його реєстрації.

З матеріалів справи вбачається, що М., будучи суб'єктом підприємницької діяльності, допустив податкову заборгованість у сумі 100 грн, у зв'язку з чим постановою Господарського суду Хмельницької області від 23 жовтня 2007 р. його визнано банкрутом, відкрито ліквідаційну процедуру, призначено ліквідатором Державну податкову інспекцію у м. Хмельницькому, а

ухвалою від 19 травня 2008 р. проведено заміну ліквідатора і призначено ліквідатором арбітражного керуючого З.

20 вересня 2009 р. С. за договором купівлі-продажу, укладеним з ліквідатором З., придбала ½ частину однокімнатної квартири на біржових торгах Південно-Західної універсальної товарної біржі. Проте БТІ відмовило їй у реєстрації права власності на підставі того, що такий договір підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив з того, що біржова угода, укладена С., є договором купівлі-продажу майнових прав і до неї не можуть бути застосовані вимоги ст. 657 ЦК.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову в позові, апеляційний суд виходив із того, що предметом договору купівлі-продажу від 20 вересня 2009 р., укладеного між С. та приватним підприємцем М. в особі ліквідатора З., є не майнове право, а частина речі — предмет матеріального світу, а саме ½ частину квартири, і за цим договором до покупця переходять три правомочності — володіння, користування і розпорядження, що у своїй сукупності становлять зміст права власності (справа № 22ц-2851/11).

Останнім часом збільшилася кількість спорів стосовно майнових прав на об'єкти незавершеного будівництва, у зв'язку з чим виникають питання стосовно майнових прав як об'єкта права власності. В одних випадках фізичні особи просять суд визнати за ними право власності на проінвестоване ними майно — вже збудований об'єкт нерухомості, який прийнятий до експлуатації, проте на який з тих чи інших підстав не отримані правостановлюючі документи. В інших випадках просять визнати майнові права на проінвестований на 100 %, але недобудований об'єкт.

Суди визнають «майнові права на квартиру», «право власності на квартиру, об'єкт інвестування будівництва», «майнові права на об'єкт інвестування» та ін. Є випадки звернення з позовом про визнання права власності на майнове право на житлову квартиру за будівельним номером і «суд приходить до висновку, що для захисту прав та законних інтересів інвестора позивача, за ним слід визнати право власності на майнові права на об'єкт незавершеного будівництва».

З аналізу чинного законодавства (статті 190, 656, 717 ЦК, Закон від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» (далі — Закон № 2654-ХІІ), Закон від 19 червня 2003 р. № 979-ІV «Про іпотечне

кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», Закон від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV)), а також з урахуванням висновків Верховного Суду України за результатами розгляду спорів з приводу майнових прав (справи № 6-29429св09, 6-52295св10, 6-32594св10) вбачається, що майнові права поряд з будь-якими рухомими, нерухомими речами, грошима, цінними паперами є об'єктами цивільного обороту.

При розгляді справ зазначеної категорії судам слід враховувати, що до майнових прав належить, зокрема, право вимоги, що виникає з приводу володіння, користування та розпоряджання майном (наприклад: спадкові права; права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими вона є кредитором; виключні права автора і под.), право вчиняти дії щодо оформлення права власності на майно.

У постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. у справі № 6-168цс12 зроблено висновок, що майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право — це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, та яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому.

До майнових обов'язків належать, зокрема, договірні зобов'язання майнового характеру, зобов'язання з утримання тощо, обов'язки з відшкодування шкоди, а також обов'язки щодо вчинення певних дій стосовно майна, передбачених законом або договором, та на інших підставах (наприклад, обов'язок щодо знесення самочинного будівництва).

Захист майнових прав здійснюється в порядку, визначеному законодавством (наприклад, захист майнових прав автора — за Законом від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права»; далі — Закон № 3792-ХІІ), а якщо такий спеціальний порядок не визначений, захист майнового права здійснюється на загальних підставах цивільного законодавства.

Важливе значення для вирішення судами справ, пов'язаних з виникненням, зміною та припиненням права власності, відповідно до чинного законодавства, має правильне визначення належності об'єкта до рухомого або нерухомого майна.

За ст. 181 ЦК до нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані

на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Відповідно рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі.

До об'єктів нерухомого майна ЦК віднесено житлові будинки, будівлі, споруди, інше нерухоме майно (статті 331, 376). Згідно із Законом № 2269-ХІІ нерухоме майно поділяється на будівлі, споруди, приміщення (ст. 4). Відповідно до Закону від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі — Закон № 1952-IV) об'єктами нерухомого майна є житлові будинки; квартири; будівлі, споруди, житлові та нежитлові приміщення (ст. 5). Визначення «житловий будинок», «квартира», «садиба» містяться у гл. 28 ЦК, поняття «об'єкти житлової нерухомості» — у Податковому кодексі України. Об'єкти житлової нерухомості поділяються на такі типи: житловий будинок, житловий будинок садибного типу, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімнати у багатосімейних (комунальних) квартирах, садовий і дачний будинки (ст. 14.1.129).

У ЦК, крім понять «нерухомість», «нерухоме майно», «об'єкт нерухомого майна» (ч. 1 ст. 181, п. 6 ч. 1 ст. 346, статті 350, 351), вживаються також інші поняття, наприклад: «об'єкт незавершеного будівництва» (ст. 331), «об'єкт будівництва» (статті 875—877, 879—881, 883), однак прямого визначення цих понять немає.

Виходячи з аналізу чинного законодавства та з урахуванням характерних ознак незавершеного будівництва слід визнати, що об'єкт будівництва (об'єкт незавершеного будівництва) — нерухома річ особливого роду: фізичне її створення розпочато, однак не завершено. Щодо такої речі можливе встановлення будь-яких суб'єктивних майнових, а також зобов'язальних прав у випадках та в порядку, визначених актами цивільного законодавства.

При вирішенні питання про виникнення, зміну та припинення суб'єктивних цивільних прав стосовно об'єкта незавершеного будівництва слід враховувати особливості та обмеження, встановлені законодавчими актами.

Зазначений висновок підтверджується також положенням ч. 1 ст. 1 Закону № 1952-IV, відповідно до якого державна реєстрація прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень у випадках, установлених законом, проводиться у порядку, визначеному цим Законом, з урахуванням особливостей правового статусу такого об'єкта.

Згідно з нормами чинного законодавства, зокрема положеннями статей 182, 331, 334 ЦК,

основною умовою для визначення статусу нерухомого майна будь-якого об'єкта нерухомоті (у тому числі й тих об'єктів, правовий статус яких законодавчими актами не визначений: асфальтовані чи бетонні площадки, під'їзні колії, автомобільна дорога, автомобільні платформи, спортивні споруди тощо) є державна реєстрація прав на нього.

Законом № 1952-IV встановлено, що державна реєстрація речових прав на нерухоме майно — офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ст. 2).

Об'єкти нерухомого майна мають бути капітального типу (ст. 4 Закону № 1952-IV), а не тимчасовими, що є характерним для малих архітектурних форм і тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності, визначення яких міститься в ст. 28 Закону від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» (далі — Закон № 3038-VI).

Також відповідно до абз. 7 п. 4 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703) не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, що розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є можливим без їх знецінення та зміни призначення.

Аналогічне правило містилося в п. 1.6 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 28 липня 2010 р. № 1692/5)²; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 лютого 2002 р. за № 157/6445; далі — Тимчасове положення).

Визнаючи право власності на малі архітектурні форми як на об'єкт нерухомого майна, суди фактично вирішують питання щодо користування земельною ділянкою, яка є необхідною для їх обслуговування.

Наприклад, Богунський районний суд м. Житомира рішенням від 30 вересня 2010 р.

задовольнив позов Особи 1 до Особи 2 про визнання дійсним договору купівлі-продажу та визнання права власності на будівлю — торговий павільйон площею 19,8 м², розташований за Адресою 1. Задовольняючи позов, районний суд виходив із того, що зведений об'єкт є нерухомим майном. Рішенням Апеляційного суду Житомирської області від 26 квітня 2011 р. рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, оскільки зазначена споруда не є нерухомим майном. Суд установив, що 31 грудня 2009 р. сплив термін договору оренди частини території для встановлення кіоску і орендодавець не мав наміру продовжувати договір оренди, про що було повідомлено орендаря. Оскільки орендар відмовився звільнити займану частину території, Господарський суд Житомирської області рішенням від 15 червня 2010 р., залишеним без змін постановою Житомирського апеляційного господарського суду від 14 жовтня 2010 р., зобов'язав його звільнити частину платформи на території Житомирського автовокзалу. Після цього Особа 1 звернулася до суду з позовом про визнання дійсним договору купівлі-продажу майна та визнання права власності на будівлю, торговий павільйон площею 19,8 м², розташований за Адресою 1 (справа № 22-ц/0690/745/11).

Отже, об'єкт не може вважатися нерухомим майном, якщо він є тимчасовим.

Складне також питання щодо можливості визнання права власності на господарсько-побутові будівлі, у тому числі за відсутності на земельній ділянці житлового будинку.

Враховуючи норми статей 186, 380, 381 ЦК, господарсько-побутові будівлі (сарай, гараж, санвузол і под.), наземні і підземні комунікації (водопостачання, очисні споруди тощо), що розташовані з житловим будинком на одній земельній ділянці і призначені для забезпечення власника необхідними засобами благоустрою, вважаються приналежністю головної речі і не є самостійними нерухомими речами, у зв'язку з чим право власності на такі будівлі та споруди як на окремі об'єкти визнаватися не може.

Те, що надвірні приміщення, огорожі та інші надвірні споруди, що обслуговують будівлю (сарай, паркан, колодязь), становлять разом з нею один інвентарний об'єкт, визначено в Інструкції з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ (затверджено наказом Державного казначейства України від 17 липня 2000 р. № 64 (у редакції наказу

² Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 14 грудня 2012 р. № 1844/5.

Державного казначейства України від 21 лютого 2005 р. № 30))³.

Однак, якщо ці будівлі та споруди (сарай, паркан, колодязь) обслуговують два і більше приміщень, вони вважаються самостійними інвентарними об'єктами (п. 2.5).

При вирішенні спорів про визнання права власності на господарсько-побутову будівлю або споруду за відсутності житлового будинку слід керуватися ч. 5 ст. 20 ЗК, відповідно до якої види використання земельної ділянки в межах певної категорії земель (крім земель сільсько-господарського призначення та земель оборони) визначаються її власником або користувачем самостійно в межах вимог, встановлених законом до використання земель цієї категорії, з урахуванням містобудівної документації та документації із землеустрою.

³ Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства фінансів України від 26 червня 2013 р. № 611.

Аналогічна норма міститься в ч. 4 ст. 26 Закону № 3038-VI: «Право на забудову земельної ділянки реалізується її власником або користувачем за умови використання земельної ділянки відповідно до вимог містобудівної документації».

Згідно із зазначеними нормами земельна ділянка може використовуватися власником у спосіб, який відповідає категорії земельної ділянки. Класифікація видів цільового призначення земель (затверджено наказом Державного комітету України із земельних ресурсів 23 липня 2010 р. № 548; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 листопада 2010 р. за № 1011/18306). Цією класифікацією визначено поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, видом господарської діяльності, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів і застосовуються для ведення обліку земель та формування звітності із земельних ресурсів.

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ ОГОЛОШУЄ КОНКУРС

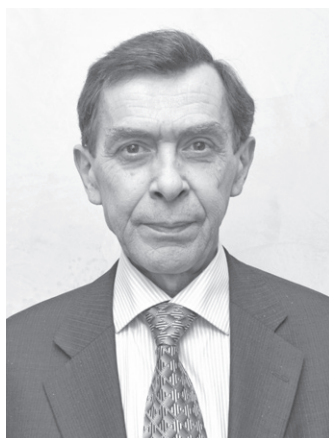
на заміщення вакантної посади
старшого консультанта редакційного відділу
управління забезпечення видавничої діяльності
Верховного Суду України

Основні вимоги до кандидатів:

- громадянство України;
- повна вища філологічна освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста;
- стаж роботи за фахом (філолог, редактор, журналіст) на державній службі (службі в органах місцевого самоврядування) на посадах першої—четвертої категорії та прирівняних до них посадах не менше двох років або стаж роботи за фахом у редакційно-видавничій, інформаційній (ЗМІ) сферах діяльності на посадах творчих працівників не менше трьох років;
- досконале володіння державною мовою, знання основ діловодства;
- вміння працювати на комп'ютері.

Додаткова інформація розміщена на офіційному веб-сайті Верховного Суду України (<http://www.scourt.gov.ua/>) та надається телефоном (44) 253-98-31 з 10 до 12 год.

Документи щодо участі в конкурсі приймаються з 10 до 12 год. протягом 30 календарних днів від дня опублікування цього оголошення (газета «Юридичний вісник України» № 51 від 21 грудня 2013 р.) за адресою: вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043.

Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні *

П.П. Андрушко,
завідувач кафедри
кримінального права
та криминології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук,
професор

S u m m a r y

An overview of issues regarding concepts of “qualification of crime”, “criminal and legal qualification”, “legal qualification of the criminal offense” and their co-relation, as well as regarding concept of changing legal qualification of the criminal offense at the stages of criminal proceedings, its grounds and limits

З позиції теорії кваліфікації кримінальних правопорушень (теорії кримінально-правової кваліфікації) рішення Верховного Суду України, прийняті ним з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, повинні містити, перш за все, розгорнуте, докладне, конкретизоване, системне тлумачення кримінально-правової норми, неправильно (помилково) застосованої судом касаційної інстанції. Метою такого тлумачення має бути не лише обґрунтування помилковості застосування судом касаційної інстанції певної норми закону про кримінальну відповідальність, а й надання (формулювання) правозастосовних орієнтирів щодо кримінально-правової кваліфікації певних кримінальних правопорушень для судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій¹.

Верховний Суд України поступово може створити систематизовану базу власних правових позицій щодо тлумачення окремих кримінально-правових норм, які слугуватимуть правозастосовними орієнтирами при здійсненні кримінально-правової кваліфікації злочинів (кримінальних правопорушень) окремих категорій (видів). Також цьому може сприяти і створена при Верховному Суді України Науково-консультативна рада, ефективно використання наукового потенціалу якої сприятиме підвищенню рівня наукової обґрунтованості правових позицій Верховного Суду України.

У кількох справах, які розглянув Верховний Суд України, висловлено принципові правові позиції (висновки), які зумовлюють необхідність зміни позиції правозастосувачів, перш за все суддів, у тому числі і суддів суду касаційної інстанції, щодо тлумачення (розуміння) окремих ознак деяких складів злочинів.

Так, у постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 7 лютого 2013 р. у справі щодо Р. зазначено, що з приводу порушеного питання Верховний Суд України неодноразово висловлював свою правову позицію, яка зводилась до того, що ставлення у провину особи, яка вчинила службове підроблення, спричинення тяжких наслідків,

¹Продовження. Початок статті опубліковано у журналі № 11'2013, с. 30—41.

визначення яких дається у п. 4 примітки до ст. 364 КК, можливе за умови, коли такі наслідки були у прямому причинному зв'язку саме з діями, зазначеними у диспозиції ч. 1 ст. 366 КК (ухвала Верховного Суду України від 30 жовтня 2008 р., справа № 5-3895к08 щодо В.; постанова Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р., справа № 5-18кс11 щодо Л.).

Судова палата у вказаному рішенні зазначила: «У кримінальній справі, в якій заперечується рішення касаційного суду, встановлено, що матеріальні наслідки, які полягають у заволодінні коштами банку, перебували у причинному зв'язку саме зі зловживанням Р. своїм службовим становищем. Цьому діяння передувало службове підроблення, яке без наступної злочинної поведінки Р. не могло спричинити тяжких наслідків. У рішенні, яке надано для порівняння, фактичні обставини суспільно небезпечного діяння подібні до діяння, інкримінованого Р., і отримали кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 366 КК. Правова оцінка фактичної та юридичної підстав кваліфікації діянь, які поставлені у провину Р., у зіставленні з правовою оцінкою суспільно небезпечного діяння, наданого для порівняння, дають підстави для висновку, що суд касаційної інстанції зазначену норму закону про кримінальну відповідальність застосував неправильно. За таких обставин оскаржене рішення касаційного суду щодо Р. належить визнати незаконним і таким, що підлягає скасуванню з направленням справи на новий касаційний розгляд, оскільки відповідно до положень ст. 400²² КПК 1960 р. іншого способу усунення виявленого Верховним Судом України неоднакового застосування норми кримінального закону не передбачено».

Зауважимо, що у кількох рішеннях Верховного Суду України міститься, на наш погляд, виважене, науково обґрунтоване тлумачення деяких норм закону про кримінальну відповідальність¹. Правові позиції (висновки) Верховного Суду України мають не теоретично, а практично застосовуватися як підстава для зміни кримінально-правової кваліфікації у випадках, коли зміст фактичних обставин, яким дається кримінально-правова кваліфікація, **не змінюється**.

¹ Див.: Верховний Суд України: Висновки, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК 1960 р., за 1 півріччя 2013 р.; 1 липня 2013 р. // Закон і бізнес. — 14—20 вересня 2013 р. — № 37. — С. 17—19.

Висловимо деякі міркування про те, яким за змістом має бути судове рішення (нове) Верховного Суду України, що визнаватиме рішення суду касаційної інстанції незаконним.

Аналіз рішень Верховного Суду України, прийнятих із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, свідчить про те, що Верховний Суд України, визнавши рішення суду касаційної інстанції помилковим (неправильним), обмежується здебільшого скасуванням такого рішення суду касаційної інстанції і направленням справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції, пояснюючи це тим, що Верховний Суд України процесуально позбавлений можливості постановити нове судове рішення у разі встановлення помилковості висновків суду касаційної інстанції щодо правильності кваліфікації дій засудженого, а тому, за відсутності іншого законодавчого визначення способу забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, змушений застосовувати найсприятливіший спосіб захисту порушеного права — відновлення касаційного перегляду, під час якого має бути усунуте неправильне застосування норми закону про кримінальну відповідальність

Відповідно до ч. 2 ст. 455 КПК Верховний Суд України, встановивши, що рішення суду касаційної інстанції у справі, яка переглядається з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, повинен: 1) скасувати його повністю або частково; 2) змінити його і ухвалити нове судове рішення; 3) направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. Аналіз рішень Верховного Суду України, прийнятих із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, свідчить про те, що Верховний Суд України, визнавши рішення суду касаційної інстанції помилковим (неправильним), обмежується здебільшого скасуванням такого рішення суду касаційної інстанції і направленням справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції, пояснюючи це тим, що Верховний Суд України процесуально позбавлений можливості постановити нове судове рішення у разі встановлення помилковості висновків суду касаційної інстанції щодо правильності кваліфікації дій засудженого, а тому, за відсутності іншого законодавчого визначення способу забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, змушений застосовувати найсприятливіший спосіб захисту порушеного права — відновлення касаційного перегляду, під час якого має бути усунуте неправильне застосування норми закону про кримінальну відповідальність.

Саме таке рішення прийняв Верховний Суд України 7 лютого 2013 р. у справі щодо Р., яка вироком Суворовського районного суду м. Херсона від 21 квітня 2011 р. була засуджена за ч. 5 ст. 191 КК із застосуванням ст. 69 КК і за ч. 2 ст. 366 КК. У постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України зазначається, що

предметом перегляду цієї справи є неоднакова правова оцінка судом касаційної інстанції суспільно небезпечних наслідків у такому злочині, як службове підроблення, а саме — за яких фактичних обставин службове підроблення належить кваліфікувати як таке, що спричинило тяжкі наслідки, а за яких — без урахування таких наслідків.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України зазначила, що з приводу порушеного питання Верховний Суд України неодноразово висловлював свою правову позицію, яка зводилась до того, що ставлення у провину особі, яка вчинила службове підроблення, спричинення тяжких наслідків, визначення яких дається у п. 4 примітки до ст. 364 КК, можливе за умови, коли такі наслідки перебували у причинному зв'язку саме з діями, зазначеними у диспозиції ч. 1 ст. 366 КК (ухвала Верховного Суду України від 30 жовтня 2008 р., справа № 5-3895к08 щодо В.; постанова Верховного Суду України від 19 грудня 2011 р., справа № 5-18к11 щодо Л.).

Указавши в мотивувальній частині постанови, що у кримінальній справі щодо Р, в якій заперчується рішення касаційного суду, встановлено, що матеріальні наслідки, які полягають у заволодінні коштами банку, перебували у причинному зв'язку саме зі зловживанням Р своїм службовим становищем. Цьому діянню передувало службове підроблення, яке без наступної злочинної поведінки Р не могло спричинити тяжких наслідків, а фактичні обставини суспільно небезпечного діяння подібні до діяння, інкримінованого Р, і отримали кримінально-правову оцінку за ч. 1 ст. 366 КК. Судова палата зробила висновок, що правова оцінка фактичної та юридичної підстав кваліфікації діянь, які поставлені у провину Р, у зіставленні з правовою оцінкою суспільно небезпечного діяння, наданого для порівняння, що суд касаційної інстанції зазначену норму закону про кримінальну відповідальність застосував неправильно і за таких обставин оскаржене рішення касаційного суду щодо Р належить визнати незаконним і таким, що підлягає скасуванню з направленням справи на новий касаційний розгляд, оскільки відповідно до положень ст. 400²² КПК 1960 р. іншого способу усунення виявленого Верховним Судом України неоднакового застосування норми кримінального закону не передбачено. На підставі указаного судова палата заяву заступника Генерального прокурора України задовольнила, ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 квітня 2012 р. щодо Р скасувала, а справу направила на новий розгляд.

Аналогічні за змістом формулювання містяться у багатьох постановках Верховного Суду України. Так, у постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 25 квітня 2013 р. № 5-5к13 у справі щодо З., якого вироком Оболонського районного суду м. Києва від 19 вересня 2011 р. засуджено за: ч. 3 ст. 368 КК (в редакції від 5 квітня 2001 р.); ч. 2 ст. 368 КК (в редакції від 5 квітня 2001 р.); ч. 2 ст. 376; ч. 2 ст. 383 КК. Апеляційний суд м. Києва ухвалою від 30 березня 2012 р. вирок щодо З. залишив без змін. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 6 листопада 2012 р. вирок та ухвалу апеляційного суду щодо З. у частині його засудження за ч. 2 ст. 383 КК скасувала, а справу в цій частині закрила на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 р.

У постанові Верховний Суд України висловлює також принципову правову позицію щодо своїх повноважень стосовно змісту висновків, які він надає у рішеннях, прийнятих із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, а саме: «У судових рішеннях касаційної інстанції ..., на які зроблено посилання як на підтвердження неоднакового застосування одних і тих самих норм закону про кримінальну відповідальність, фактичні обставини суспільно небезпечних діянь, щодо яких ухвалені ці рішення, попри певну подібність із фактичними обставинами діяння, ... отримали інакшу, відмінну кримінально-правову оцінку. З'ясування причин та умов такого застосування норм закону відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 400²² КПК 1960 р. не стосується предмета перегляду, у зв'язку з чим Верховний Суд України позбавлений можливості висловити свою позицію щодо цих рішень. При цьому вважає за необхідне зазначити, що **правова оцінка суспільно небезпечного діяння, наведена у порівнюваних рішеннях касаційного суду, не завжди є прикладом правильного застосування закону про кримінальну відповідальність**». Що ж стосується доповнень захисника до заяви про перегляд оспореного рішення та доданих до нього судових рішень, в яких наводиться обґрунтування про скасування оспореного рішення у зв'язку з недотриманням процесуальних гарантій засудженого, які були передбачені Законом від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України», то в цій частині доводи заяви розгляду не підлягають, оскільки ці доповнення не були допущені Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ для розгляду Верховним Судом України.

У постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 січня 2013 р. у справі щодо Б. також зазначається: «У судовому рішенні, на яке зроблено посилання як на підтвердження неоднакового застосування одних і тих самих норм закону про кримінальну відповідальність, фактичні обставини суспільно небезпечного діяння, щодо якого ухвалено це рішення, попри подібність із фактичними обставинами діяння, вчиненого Б., отримали інакшу, відмінну кримінально-правову оцінку. З'ясування причин та умов такого застосування норми закону відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 400¹², ч. 2 ст. 400²² КПК 1960 р. перебуває за межами предмета перегляду справи, у зв'язку з чим Верховний Суд України позбавлений можливості висловити правову позицію щодо цього рішення. При цьому вважає за необхідне зазначити, що правова оцінка суспільно небезпечного діяння, указана в порівнюваному рішенні касаційного суду, **не завжди може бути прикладом правильного застосування норми закону про кримінальну відповідальність**».

Наведені правові позиції свідчать про те, що з точки зору Верховного Суду України відповідно до положень КПК 1960 р. він не має повноважень (можливості) давати оцінку правильності/неправильності кримінально-правової кваліфікації діянь особи, зробленої в рішеннях суду касаційної інстанції у справах, із якими порівнювалось оспорюване рішення, оскільки така оцінка і з'ясування причин та умов іншого застосування норм закону про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь не стосується предмета перегляду.

Зауважимо, що: 1) визнання Верховним Судом України правильною кваліфікацію судом касаційної інстанції дій особи в оспорюваному рішенні означає, що інша (інакша) кваліфікація судом касаційної інстанції дій інших осіб у порівнюваних рішеннях є неправильною; 2) визнання Верховним Судом України неправильною кваліфікацію дій особи в оспорюваному рішенні не завжди означає, що здійснена (зроблена) судом касаційної інстанції кваліфікація дій інших осіб у порівнюваних рішеннях є правильною; 3) Верховний Суд України може зробити висновок, що кваліфікація дій осіб як у оспорюваному, так і в порівнюваних рішеннях, є неправильною, висловивши при цьому свою (власну) позицію щодо того, як мають кваліфікуватися дії осіб у подібних суспільно небезпечних діяннях,

які були предметом порівняння (порівнювалися) і яким давалась кримінально-правова кваліфікація (правова кваліфікація діянь як таких, що містять склади певних конкретних кримінальних правопорушень, передбачених законом про кримінальну відповідальність).

Верховний Суд України здебільшого притримується іншої позиції — у прийнятих рішеннях зазначає, що кримінально-правова оцінка (кваліфікація) судом касаційної інстанції дій осіб у порівнюваних рішеннях, які отримали інакшу, відмінну кримінально-правову оцінку, не стосуються предмета перегляду, у зв'язку з чим Верховний Суд України позбавлений можливості висловити свою позицію щодо цих рішень

Логічно, що, даючи оцінку правильності/неправильності застосування судом касаційної інстанції норми закону про кримінальну відповідальність, перш за все (зокрема), правильності/неправильності кримінально-правової кваліфікації подібних діянь осіб у порівнюваних рішеннях, Верховний Суд України мав би дати і правозастосовний орієнтир щодо кримінально-правової кваліфікації таких діянь, тобто висловити власну правову позицію з цього питання. В деяких рішеннях Верховного Суду України це має місце.

Однак Верховний Суд України здебільшого притримується іншої позиції — у прийнятих рішеннях зазначає, що кримінально-правова оцінка (кваліфікація) судом касаційної інстанції дій осіб у порівнюваних рішеннях, які **отримали інакшу, відмінну кримінально-правову оцінку, не стосується предмета перегляду, у зв'язку з чим Верховний Суд України позбавлений можливості висловити свою позицію щодо цих рішень**. При цьому, як зазначалось, також вказує, що він вважає за необхідне зазначити, що правова оцінка суспільно небезпечного діяння, указана в порівнюваних рішеннях касаційного суду, не завжди може бути прикладом правильного застосування закону про кримінальну відповідальність.

Наслідком зазначеного є те, що встановлення Верховним Судом України факту неправильного застосування судом касаційної інстанції норм закону про кримінальну відповідальність не зумовлює обов'язковості зміни кримінально-правової кваліфікації чи іншої зміни неправильно застосованої судом касаційної інстанції норми закону про кримінальну відповідальність, у тому числі й у випадку, коли згідно з висловленою Верховним Судом України правовою позицією подібні діяння осіб у порівнюваних рішеннях не містять складу кримінального правопорушення взагалі чи містять склади інших кримінальних правопорушень, наприклад, містять склади кримінальних

правопорушень без обтяжуючих обставин. Але такі рішення суду касаційної інстанції залишатимуться в силі. Як же бути з принципом презумпції невинуватості?

У КПК Верховний Суд України наділено правом приймати нове судове рішення, але не вирішено, яким за змістом в цілому воно має бути. Зокрема, чи можуть у ньому вирішуватися питання про зміну призначеного особі покарання, звільнення засудженого від відбування покарання чи від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження

Викладене дає підстави ще раз звернути увагу на те, що правова позиція Верховного Суду України у подібних випадках має визнаватися нововиявленою обставиною і бути підставою перегляду тих судових рішень, які набрали законної сили за нововиявленими обставинами.

На нашу думку, у п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК йдеться не про фактичну, а про юридичну подібність суспільно небезпечних діянь, оскільки повної фактичної (об'єктивної) подібності, схожості навіть двох діянь бути не може.

Верховний Суд України, визнаючи неправильною кримінально-правову кваліфікацію вчиненого особою діяння, здійснену судом касаційної інстанції в оспорюваному рішенні, повинен, на наш погляд, обов'язково висловити власну правову позицію щодо того, якою повинна бути кримінально-правова кваліфікація вчиненого особою діяння і юридично подібних діянь. Це, по-перше, було б офіційним правозастосовним орієнтиром для правозастосовних органів, обов'язковим до застосування. По-друге, дало б можливість оцінити правильність кримінально-правової кваліфікації судом касаційної інстанції дій інших осіб у порівнюваних рішеннях. По-третє, і це, на наш погляд, найсуттєвіше, висловлена Верховним Судом України правова позиція могла б виступати підставою для оскарження вироків судів, у яких дана неправильна кримінально-правова кваліфікація діянь засуджених, і перегляду судових рішень, що набрали законної сили, за нововиявленими обставинами, особливо у випадках, коли з врахуванням правової позиції, висловленої Верховним Судом України, діяння особи, винною у вчиненні якого вона визнана, має вважатись таким, що не містить події злочину чи складу злочину. В цьому і виражатиметься обов'язковість для виконання висновків Верховного Суду України, викладених у його ухвалах, у випадках, передбачених у ч. 2 ст. 455 КПК.

Відповідно до ч. 2 ст. 455 КПК, якщо Верховний Суд України визнає незаконним (помилковим)

рішення суду касаційної інстанції, то у мотивувальній частині прийнятої ним ухвали має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції, а в резолютивній частині нового судового рішення — висновок

про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь. Це положення слід розуміти, очевидно, таким чином, що висновок про те, як має застосовуватися відповідна норма закону про кримінальну відповідальність, має виражатися у формі судового тлумачення відповідної норми, і, перш за все (зокрема), тлумачення складу злочину, сформульованого у цій нормі. Тобто Верховний Суд України спочатку має з'ясувати зміст ознак складу злочину, сформульованого у відповідній нормі, а потім дати судові тлумачення відповідної норми закону про кримінальну відповідальність. А вже після цього Верховний Суд України має дати оцінку правильності кримінально-правової кваліфікації, зробленої судом касаційної інстанції.

По суті, висновок Верховного Суду України за формою викладу може мати характер постанов про практику застосування судами справ певної категорії, які приймав Пленум Верховного Суду України до набрання чинності Законом від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів».

У КПК Верховний Суд України наділено правом приймати нове судові рішення, але не вирішено, яким за змістом в цілому воно має бути. Зокрема, чи можуть у ньому вирішуватися питання про зміну призначеного особі покарання, звільнення засудженого від відбування покарання чи від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження.

У п. 1 ст. 445 КПК зазначено, що Верховний Суд України не може розглядати питання неоднакового застосування норми закону про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь в частині призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності. Однак (але) новим судовим рішенням Верховного Суду України, яким змінюється кримінально-правова кваліфікація діяння особи, мають, очевидно, вирішуватися і зазначені питання. У протилежній ситуації Верховний Суд України у новому рішенні може вирішувати питання про зміну кваліфікації і направляти справу до суду касаційної інстанції для вирішення питань призначення покарання, звільнення від покарання та звільнення від кримінальної відповідальності.

Саме так, фактично, і визначено повноваження Верховного Суду України у КПК, де у ч. 2 ст. 455 зазначено, що у резолютивній частині нового судового рішення має розміщуватися висновок.

У ч. 2 ст. 455 КПК встановлено, що в мотивувальній частині ухвали Верховного Суду України, прийнятої в результаті визнання рішення суду касаційної інстанції незаконним, має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з питання застосування ним певної норми закону про кримінальну відповідальність

Зазначеному положенню, сформульованому в останньому реченні ч. 2 ст. 455 КПК, є підстави дати й інше, буквальне логіко-граматичне тлумачення: Верховний Суд України має право (повинен) у новому рішенні (його резолютивній частині) лише зробити висновок про те, як мають кваліфікуватися дії особи (засудженого), як має застосовуватися відповідна норма закону про кримінальну відповідальність, і обов'язково направити справу до суду касаційної інстанції для прийняття останнім остаточного, у повному обсязі рішення щодо застосування відповідної норми. При цьому суд касаційної інстанції у рішенні, яке ним має бути прийняте, повинен зробити саме таку кримінально-правову кваліфікацію діяння особи, яка зроблена Верховним Судом України, а інші питання застосування відповідної норми — призначення покарання, звільнення від покарання та інше — вирішувати на власний розсуд.

При перегляді Верховним Судом України рішення суду касаційної інстанції може виникнути ситуація, коли Верховний Суд України зробить висновок, що не лише в оскаржуваному рішенні, яке є предметом перегляду, суд касаційної інстанції неправильно (помилково) застосував норму закону про кримінальну відповідальність (помилково здійснив кримінально-правову кваліфікацію), а й у рішеннях суду касаційної інстанції, копії яких надані для порівняння, судом касаційної інстанції здійснив неправильну (помилкову) кримінально-правову кваліфікацію подібних суспільно-небезпечних діянь та що правильна кримінально-правова кваліфікація таких подібних діянь має бути іншою — діяння містять інший склад злочину (кримінального правопорушення), ніж ті, що, на думку касаційної інстанції, містяться у діях засуджених, і мають кваліфікуватися за іншою кримінально-правовою нормою, передбаченою іншою статтею (частиною статті) закону про кримінальну відповідальність. Така правова позиція Верховного Суду України буде новою і відмінною від правових позицій суду касаційної інстанції, викладених у порівнюваних подібних

рішеннях. При цьому висловлена Верховним Судом України правова позиція може полягати у висновку про те, що діяння має кваліфікуватися за статтею (частиною статті) закону про кримінальну відповідальність, яка передбачає більш тяжке кримінальне правопорушення.

Відповідь на питання, чому Верховний Суд України обмежується переважно таким різноманітним рішенням, які він приймає, а саме — направленням розглянутої ним справи до суду касаційної інстанції для нового касаційного перегляду справи, а не прийняттям нового судового рішення, може дати, очевидно, лише сам Верховний Суд України.

Нових судових рішень при перегляді справ із підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, Верховний Суд України майже не приймає, хоча КПК не лише надає йому таку можливість (таке право), а й зобов'язує ухвалювати нове судове рішення як один із трьох альтернативних варіантів можливого рішення.

У ч. 2 ст. 455 КПК встановлено, що в мотивувальній частині ухвали Верховного Суду України, прийнятої в результаті визнання рішення суду касаційної інстанції незаконним, має міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції з питання застосування ним певної норми закону про кримінальну відповідальність. Таке обґрунтування має виражатися у підготовці Верховним Судом України докладного, а не стислого, тлумачення змісту відповідної кримінально-правової норми, неправильно (помилково) застосованої судом касаційної інстанції. Тобто тлумачення має містити елементи роз'яснення змісту ознак складу злочину, передбаченого відповідною нормою. Такі повноваження надає йому КПК. І головне, що Верховний Суд України, приймаючи нове рішення, не перебиратиме на себе повноважень суду касаційної інстанції щодо оцінки рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Верховний Суд України, переглядаючи справу з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, тобто, переглядаючи конкретне судове рішення суду касаційної інстанції щодо правильності/неправильності застосування судом касаційної інстанції певної кримінально-правової норми, може обґрунтувати власний висновок (правову позицію), лише здійснивши власне тлумачення змісту і ознак складу злочину, передбаченого відповідною нормою закону про кримінальну відповідальність. Фактично Верховний Суд України дає оцінку рішенням суду касаційної інстанції в

кримінально-процесуальному аспекті з позиції надання висновку щодо правильності/неправильності застосування судом касаційної інстанції закону України про кримінальну відповідальність. Неправильне застосування судом касаційної інстанції певної норми закону про кримінальну відповідальність може виражатися відповідно до ст. 413 КПК у: 1) неправильному тлумаченні судом касаційної інстанції норми закону, застосованої ним, яке суперечить її точному змісту; 2) незастосуванні ним закону, який підлягає застосуванню; 3) застосуванні закону, який не підлягає застосуванню.

У КПК однозначно не визначено, в порядку якого провадження (касаційного чи за нововиявленими обставинами) суд касаційної інстанції (Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ) має здійснювати новий розгляд справи, направленої йому на новий розгляд Верховним Судом України

Неправильність застосування судом касаційної інстанції норми закону про кримінальну відповідальність може виражатися, зокрема: 1) у кваліфікації діяння особи за частиною статті, яка передбачає склад злочину з обтяжуючою (обтяжуючими) обставиною за відсутності такої (таких); 2) у неінкримінуванні особі обтяжуючих обставин вчиненого діяння; 3) у кваліфікації діяння не за тією статтею (частиною статті) КК; 4) у помилковому визнанні діяння таким, що містить склад конкретного злочину; 5) у кваліфікації діяння як злочину за фактичної відсутності події злочину.

У КПК однозначно не визначено, в порядку якого провадження (касаційного чи за нововиявленими обставинами) суд касаційної інстанції (Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ) має здійснювати новий розгляд справи, направленої йому на новий розгляд Верховним Судом України. Новий розгляд справи Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ має здійснювати в порядку кримінального провадження за нововиявленими обставинами, тобто на підставі обставини, зазначеної у п. 5 ч. 2 ст. 459 КПК.

Фактично Верховний Суд України повинен дати відповідь на одне важливе запитання: чи правильно застосований судом касаційної інстанції закон про кримінальну відповідальність щодо кримінально-правової кваліфікації вчиненого особою діяння? Застосування судом касаційної інстанції закону, який не підлягає застосуванню, виражається (об'єктивізується) саме

у неправильній кримінально-правовій кваліфікації вчиненого особою діяння, яка є наслідком (результатом) неправильного тлумачення змісту застосованої ним норми закону про кримінальну відповідальність.

Розглянемо ще кілька принципових положень.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 446 КПК право подати заяву про перегляд судового рішення суду касаційної інстанції з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, мають особи, визначені у ст. 425 КПК, після його перегляду: 1) засуджений, його законний представник чи захисник — у частині, що стосується інтересів засудженого; 2) виправданий, його законний представник чи захисник — у частині мотивів і підстав виправдання; 3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; 4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, — у частині, що стосується інтересів неповнолітнього; 5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру; 6) прокурор; 7) потерпілий або його законний представник чи представник — у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції; 8) цивільний позивач, його представник або законний представник — у частині, що стосується вирішення цивільного позову; 9) цивільний відповідач або його представник — у частині, що стосується вирішення цивільного позову.

2. Перегляду підлягають рішення лише суду касаційної інстанції. Рішення ж суду першої та апеляційної інстанції по кримінальному провадженню перегляду, а отже, оцінці в аспекті правильності/неправильності ними норми закону про кримінальну відповідальність, не підлягають, оскільки оцінку законності рішень цих судів вже давали суд апеляційної та касаційної інстанцій. Таким чином, на нашу думку, Верховний Суд України при перегляді судового рішення суду касаційної інстанції з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, фактично виступає як суд апеляційної інстанції.

Надання КПК права особам, указаним у ст. 425 КПК, подавати заяву про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, не безпосередньо (прямо) до Верховного Суду України, а лише до Вищого спеціалізованого

суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який наділений правом, по суті, попередньої оцінки суперечить ст. 22 Конституції та ст. 22 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

На наш погляд, обґрунтованими і виваженими є пропозиції науковців і практиків, зокрема суддів, законодавчо гарантувати право осіб, зазначених у ст. 425 КПК, подавати заяви про перегляд справи з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, безпосередньо до Верховного Суду України.

3. У КПК передбачено, на наш погляд, лише декларативно, що Верховний Суд України за наслідками розгляду справи з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК, може прийняти нове рішення, оскільки порядок прийняття нового рішення і, головне, його юридичної сили та правових наслідків у КПК не визначені.

Важливим (принциповим) є з'ясування таких положень щодо виду рішень, які може приймати Верховний Суд України при перегляді справи з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК: 1) що слід розуміти під незаконністю рішення суду касаційної інстанції у кримінально-правовому розумінні; 2) що розуміється під частковим скасуванням судового рішення; 3) що слід розуміти під зміною судового рішення та які межі такої зміни; 4) яким за змістом може бути нове судове рішення, яке має право ухвалити Верховний Суд України.

Очевидно, що зміна судового рішення, а тим більше ухвалення нового, в кримінально-правовому аспекті завжди виражається у зміні кримінально-правової кваліфікації діяння, вчинення якого інкримінується (ставиться у вину) особі. При цьому Верховний Суд України, розглядаючи справу, не повинен давати оцінки достовірності, належності та допустимості доказів, які представлені судом на обґрунтування фактичних даних.

Нове судове рішення, на наш погляд, може виражатися у: 1) скасуванні рішення суду касаційної інстанції з одночасною зміною кримінально-правової кваліфікації вчиненого особою діяння; 2) закритті кримінального провадження (кримінальної справи) з підстави відсутності події злочину, а саме — визнання того, що діяння вчинене за наявності обставин, які виключають злочинність діяння, в тому числі й внаслідок визнання його малозначним; 3) звільненні особи від кримінальної відповідальності; 4) закритті

кримінальної справи з підстави відсутності в діянні особи складу злочину.

Як зазначалося, відповідно до ч. 2 ст. 455 КПК у мотивувальній частині ухвали Верховного Суду України повинно міститися обґрунтування помилковості висновків суду касаційної інстанції щодо кримінально-правової оцінки дій засудженої особи.

Висновок Верховного Суду України щодо правильного застосування норми закону України про кримінальну відповідальність є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму закону, та для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із зазначеним рішенням

4 жовтня 2013 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону № 3356 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо повноважень Верховного Суду України». У ньому передбачається, зокрема: 1) розгляд справ про надання висновку щодо правильного застосування судами загальної юрисдикції норм законодавства України у випадках та в порядку, передбачених законом. Підстави і порядок розгляду таких справ визначається у ч. 2 ст. 29 Закону «Про судоустрій і статус суддів», якою ст. 29 пропонується доповнити; 2) доповнення переліку підстав перегляду зазначених у ч. 1 ст. 445 КПК ще однією підставою — невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції рішення Конституційного Суду України або висновку щодо застосування норми закону України про кримінальну відповідальність, викладеному в ухвалі Верховного Суду України. Проектом Закону передбачається виключення із п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК слів «щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що є обґрунтованими».

Порядок розгляду Верховним Судом України справи про надання висновку щодо правильного застосування норми закону України про кримінальну відповідальність визначається ст. 458², якою КПК пропонується доповнити. За результатами розгляду справи Верховний Суд України постановляє ухвалу, резолютивна частина якої має містити висновок щодо правильного застосування норми закону України про кримінальну відповідальність. Надаючи висновок, Верховний Суд України не вирішує питання по суті заявлених вимог. Висновок Верховного Суду України щодо правильного застосування норми закону України про кримінальну відповідальність є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень,

які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму закону, та для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із зазначеним рішенням.

Названим проектом закону передбачається виключення із п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК слів «щодо подібних суспільно небезпечних діянь», що є правильним.

Відповідно до нової редакції ст. 455 КПК, в якій її пропонується викласти проектом закону № 3356, Верховний Суд України за наявності підстав, передбачених пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 445 КК, має право: 1) скасувати судові рішення повністю або частково і направити справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції; 2) скасувати судові рішення (судові рішення), що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції; 3) скасувати судові рішення і закрити провадження у справі; 4) скасувати судові рішення

Цим же проектом Закону передбачається викладення у новій редакції ст. 455, ч. 2 ст. 456 і ч. 1 ст. 458 КК, а також доповнення КПК статтею 458¹ «Межі розгляду справи Верховним Судом України» та ст. 458² «Порядок розгляду Верховним Судом України справи про надання висновку щодо правильного застосування норми закону України про кримінальну відповідальність».

Відповідно до нової редакції ст. 455 КПК, в якій її пропонується викласти проектом закону № 3356, Верховний Суд України за наявності підстав, передбачених пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 445 КК, має право: 1) скасувати судові рішення повністю або частково і направити справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції; 2) скасувати судові рішення (судові рішення), що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції; 3) скасувати судові рішення і закрити провадження у справі; 4) скасувати судові рішення. При цьому відповідно до ч. 5 ст. 455 КПК у новій редакції в ухвалі Верховного Суду України, постановленій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 445 КПК, викладаються лише ті обставини справи, які стосуються меж розгляду справи Верховним Судом України, а також має міститися обґрунтування помилковості висновків суду (судів) касаційної інстанції щодо застосування норми закону України про кримінальну відповідальність та висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону.

Варто уваги, що у п. 1 ч. 1 ст. 400¹², п. 3 ч. 1 ст. 400¹⁵, п. 3 ч. 1 ст. 400¹⁶, п. 3 ч. 2 ст. 400¹⁹, ч. 5 ст. 400²⁰ КПК 1960 р. підстава перегляду судових

рішень Верховним Судом України визначалася формулюванням «неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих **норм кримінального закону** щодо подібних суспільно небезпечних діянь», що не відповідає термінології КК, у якому вживається термін «закон про кримінальну відповідальність», а термін «кримінальний закон» не вживається.

Крім того, перелік нововиявлених обставин, зазначених у ч. 2 ст. 459 КПК, пропонується доповнити ще однією — невідповідність судового рішення висновку про застосування норми закону України про кримінальну відповідальність, викладеному в ухвалі Верховного Суду України, яка постановлена після набрання законної сили відповідним судовим рішенням.

В інтерв'ю газети «Юридичний вісник України» Голова Верховного Суду України Я.М. Романюк, констатуючи, що на сьогодні Верховний Суд України має право здійснювати перевірку лише рішень судів касаційної інстанції, у разі, якщо Верховний Суд України скасує вердикт касаційного суду і ухвалить нове судові рішення, то в результаті у справі будуть чинними два рішення — суду першої чи апеляційної інстанції та Верховного Суду України. Обидва матимуть законну силу, але міститимуть протилежний зміст щодо однієї справи. Тому ми фактично можемо ухвалити остаточне рішення лише у разі, якщо рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовані судом касаційної інстанції. Проте такі випадки поодинокі. З огляду на це Верховний Суд України змушений при скасуванні рішень вищих спеціалізованих судів направляти справи на новий касаційний розгляд. А суд касаційної інстанції, якщо у справі необхідно встановлювати нові фактичні обставини або існує необхідність в оцінці чи переоцінці доказів (чого він не може зробити, адже є судом права, а не фактів), у свою чергу теж направляє справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції².

Зауважимо, що окрім указаних Я.М. Романюком варіантів співвідношення вироків судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій можуть бути й такі: 1) рішення всіх трьох судів однакові; 2) однаковими є рішення суду першої чи касаційної інстанції; 3) однаковими є рішення судів апеляційної і касаційної інстанцій.

² Див.: Романюк Я. «Ми повинні законодавство у сфері правосуддя привести у відповідність до європейських стандартів» // Юридичний вісник України. — 16—22 листопада 2013 р. — С. 6.

Оцінюючи новели, якими пропонується доповнити процесуальне, в тому числі кримінальне процесуальне законодавство, Я.М. Романюк акцентував увагу на деяких із них, зокрема на пропозицію запровадити процедуру преюдиційного запиту, запозичену із законодавства Франції і яка існує у Суді Європейського Союзу. Суть цієї пропозиції у тому, що коли суд під час розгляду справи виявить проблему стосовно застосування норми права, він матиме можливість звернутися до Верховного Суду України за висновком щодо її правильного застосування. Такий правовий висновок Верховного Суду України також буде обов'язковим для всіх судів та органів державної влади. Цей механізм надасть можливість Верховному Суду України попереджувати судові помилки, заздалегідь вирівнюючи у такий спосіб судову практику.

На запитання: «Як Ви вважаєте, що варто зробити для того, аби підвищився авторитет вітчизняного правосуддя в суспільстві?», Я.М. Романюк відповів: «На жаль, доводиться констатувати, що в Україні рівень довіри до судової системи не є високим. Із цього приводу проводяться різні дослідження, які демонструють різке відмінні результати. Тому пропоную звернутися до висновків міжнародних експертів. Відповідно до даних Європейського соціального дослідження рівень довіри до судової системи в Україні за 5-бальною шкалою складає 2,1 бала, тобто він не є високим. Проте такий же рівень довіри в нашій державі й до Кабінету Міністрів, і до органів прокуратури, і до МВС. Натомість до парламенту і політичних партій рівень довіри ще менший — всього 2,0 бала.

Я.М. Романюк також підкреслив, що в жодній країні Європи немає стовідсоткового рівня довіри до судової влади. Навіть у державах розвинутої демократії, в яких проводилося таке ж дослідження, отримано досить низькі результати. Так, у Великобританії цей показник, який оцінювався за 10-бальною шкалою, склав всього 5,2 бала, а у Франції — 4,9. Тому не можна стверджувати, що лише в Україні існує проблема з авторитетом судової влади».

Варто уваги є і відповідь Голови Верховного Суду України на запитання: «Від чого залежить підвищення рівня довіри суспільства до судової системи?». Він сказав: «У першу чергу від самих суддів ... Водночас важливим фактором у цьому питанні є також висловлювання політиків та

представників ЗМІ, які продукують суб'єктивні думки, що призводить до приниження іміджу правосуддя в очах суспільства, а тому в цій справі варто починати з підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, адже всі мають зрозуміти, що шанобливе ставлення до суду повинно стати ознакою національної гідності»³.

Формування сталої судової практики мають здійснювати (забезпечувати) Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також доктрина кримінального права, перш за все у науково-практичних коментарях до КК і шляхом участі вчених з кримінального права у роботі науково-консультативних рад при Верховному Суді України і Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ та при наданні наукових висновків за запитами Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Конституційного Суду України

Так званої сталої судової практики взагалі у правозастосовній діяльності судів, а відтак і органів досудового розслідування, ніколи не було і немає. На наш погляд, можна говорити, хоча й умовно, про сталу судову практику щодо окремих видів злочинів, зокрема: проти життя і здоров'я, проти власності, у сфері оподаткування, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів і, певною мірою, у сфері службової діяльності та окремих злочинів проти громадської безпеки, безпеки виробництва, проти громадського порядку й моральності, у сфері господарської діяльності.

Формування сталої судової практики мають здійснювати (забезпечувати) Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також доктрина кримінального права, перш за все у науково-практичних коментарях до КК і шляхом участі вчених з кримінального права у роботі науково-консультативних рад при Верховному Суді України і Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ та при наданні наукових висновків за запитами Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Конституційного Суду України.

Фактично ж нині, на жаль, найбільший вплив на формування сталої судової практики взагалі, а тим більше щодо окремих категорій кримінальних справ (кримінальних проваджень), здійснюють органи прокуратури.

³Там само.

Умовно, з суттєвими застереженнями, до підстав зміни кваліфікації можна віднести зміну правил кваліфікації, про які вказував В.О. Навроцький⁴.

Зміна формули кваліфікації без зміни формулювання обвинувачення можлива лише у випадку, коли новим законом вносяться зміни лише до санкцій статті (частини статті) КК з посиленням або з пом'якшенням відповідальності. У такому разі у формулі кваліфікації додатково повинно бути зазначено, в якій редакції застосовується стаття (частина статті)

При зміні кримінально-правової кваліфікації одночасно змінюється формула кваліфікації і формулювання обвинувачення. Однак у деяких випадках зміна кримінально-правової кваліфікації може виражатися тільки у зміні формулювання обвинувачення, зокрема у разі зменшення обсягу обвинувачення, якщо дії особи кваліфіковані за статтею з бланкетною диспозицією або у разі непідтвердження наявності в діях особи одного чи кількох діянь, передбачених (зазначених) альтернативно у диспозиції статті (її частини) КК.

Зміна формули кваліфікації без зміни формулювання обвинувачення можлива лише у випадку, коли новим законом вносяться зміни лише до санкцій статті (частини статті) КК з посиленням або з пом'якшенням відповідальності. У такому разі у формулі кваліфікації додатково повинно бути зазначено, в якій редакції застосовується стаття (частина статті).

Підставою для зміни кваліфікації має вважатися і виключення з обвинувачення одного або кількох діянь чи доповнення його одним або кількома діяннями, передбаченими альтернативно у диспозиції кримінально-правової норми. Наприклад, особі повідомлено про підозру (пред'явлено обвинувачення) у підробленні документів на переказ і пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ, тобто обвинувачення у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 200 КК. У процесі досудового розслідування встановлено, що особа також вчинила підроблення платіжних карток, інших засобів доступу до банківських рахунків, придбання і зберігання та перевезення з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних карток, їх використання та збуту, або ж вчинила деякі із зазначених дій. У такому випадку формула кваліфікації не змінюється, якщо відсутня повторність зазначених дій, а формулювання обвинувачення істотно

змінюється у бік збільшення обсягу обвинувачення. Формулювання обвинувачення може змінитися і у бік зменшення його обсягу. Наприклад, при досудовому розслідуванні не було підтверджено пе-

ревозення з метою збуту підроблених платіжних карток і їх збут. У такому разі формулювання обвинувачення, зазначене у повідомленні про підозру змінюється, але формула кваліфікації не змінюється.

Зменшення новим законом про кримінальну відповідальність максимального строку покарання у виді позбавлення волі чи максимального розміру основного покарання у виді штрафу може іншим чином поліпшувати становище особи у разі, коли це впливає на застосування окремих норм Загальної частини КК, у яких враховується ступінь тяжкості вчиненого злочину: зміну норм щодо співучасті, звільнення від кримінальної відповідальності, призначення покарання. Наприклад, переведення новим законом злочину із виду (категорії) тяжких у злочин середньої тяжкості може бути підставою для невизнання вчинення злочину злочинною організацією або підставою виключення із обвинувачення злочину, склад якого передбачений ст. 255 КК, — створення злочинної організації, чи злочину, склад якого передбачений ст. 396 КК, — заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину. Переведення злочину із категорії злочинів середньої тяжкості в категорію злочинів невеликої тяжкості може бути підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності, за підстав, передбачених статтями 45, 46, 49, 106 КК. Ступінь тяжкості злочину також враховується при призначенні покарання (п. 3 ч. 1 ст. 55; ч. 2 ст. 70; ч. 2 ст. 71; ч. 1 ст. 75; ч. 2, 3 ст. 102; ч. 1 ст. 105 КК), при визначенні строків погашення судимості та дострокового зняття судимості (статті 89, 91, 108 КК).

У зв'язку з внесенням змін до КК спочатку Законом від 11 червня 2009 р. № 1507-VI, яким КК було доповнено статтями 235¹—235⁵, що були чинними чотири дні (з 1 по 5 січня 2011 р.), згодом Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, який набрав чинності 1 липня 2011 р., і, врешті, Законом від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI, який став чинним із 15 січня 2012 р., дії службових осіб юридичних осіб приватного права, справи щодо яких були розпочаті провадженням до 1 січня 2011 р. чи з 5 січня 2011 р. до 1 липня 2011 р. щодо притягнення їх як обвинувачених за вчинення злочинів, складу яких передбачені статтями 364, 365, 368 КК, і які в зазначені періоди ще розслідувались чи розглядались судами, мали бути перекаваліфіковані, відповідно,

⁴ Див.: Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. — К, 1999. — С. 439—441; Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. — 2-ге вид. — К., 2009. — С.

на статті 235¹, 235², 235⁴ КК або ж на статті 364¹, 365¹, 386³ КК в редакції Закону від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI зі змінами, внесеними до них Законом від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI. Аналогічній перекваліфікації на ст. 235³ або 235⁵ чи на ст. 365² або 368⁴ КК підлягали і дії осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. При цьому перекваліфікація дій службових осіб юридичних осіб приватного права та дій осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, мала бути здійснена і щодо осіб, які відбували покарання за вироком, що вступив у силу, і щодо осіб, які вже відбули покарання, але судимість за вчинений ними злочин ще не погашена (не знята), оскільки в ч. 1 ст. 5 КК встановлено, що закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають або відбули покарання, але мають судимість.

Більшість (майже всі) правозастосувачів не ставлять під сумнів положення, що норми, сформульовані у статтях 364¹, 365¹ та ч. 3 ст. 368³ КК, якими КК доповнено Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI шляхом встановлення пом'якшеної (пом'якшення) кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права за зловживання повноваженнями, перевищення повноважень і одержання неправомірної вигоди, мають зворотну дію в часі, тобто їх дія поширюється і на діяння службових осіб юридичних осіб приватного права, що вчинені до 1 липня 2011 р.

Законами від 11 червня 2009 р. № 1507-VI, від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI та від 15 листопада 2011 р. № 4025 кримінальна відповідальність за вчинення злочинів, передбачених статтями 364, 365, 368 КК, службовими особами юридичних осіб приватного права була суттєво пом'якшена, через те вони мають зворотну дію в часі.

Зауважимо, що більшість (майже всі) правозастосувачів не ставлять під сумнів положення, що норми, сформульовані у статтях 364¹, 365¹ та ч. 3 ст. 368³ КК, якими КК доповнено Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI шляхом встановлення пом'якшеної (пом'якшення) кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права за зловживання повноваженнями, перевищення повноважень і одержання неправомірної вигоди, мають зворотну дію в часі, тобто їх дія поширюється і на діяння службових осіб юридичних осіб приватного права, що вчинені до 1 липня 2011 р.

Так, в ухвалі колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 січня 2013 р. у справі П.М., засудженого вироком Червоногвардійського міського суду Львівської обл. від 22 червня 2011 р. за ч. 3 ст.190, ч. 2 ст.364 КК до позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК, зазначено: «Згідно з положеннями ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Колегія суддів дійшла висновку, що кваліфікація дій П.М. за ч. 2 ст. 364 КК неправильна. Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI КК було доповнено ст. 364¹, якою передбачено кримінальну відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Зокрема, у ч. 2 цієї статті (в редакції від 7 квітня 2011 р.) передбачено відповідальність за зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам деяких громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, якщо воно спричинило тяжкі наслідки. Санкція ч. 2 ст. 364¹ КК (в редакції від 7 квітня 2011 р.) передбачала більш м'яке покарання, ніж це передбачено санкцією ч. 2 ст. 364 КК.

Згідно з положеннями ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають або відбули покарання, але мають судимість.

Як убачається з матеріалів справи, П.М. був головою громадської організації, тобто службовою особою юридичної особи приватного права,

злочини вчинив у 2007 р. до набрання чинності Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI.

За таких обставин дії П.М. потрібно пере-кваліфікувати з ч. 2 ст. 364 КК на ч. 2 ст. 364¹ КК (в редакції від 7 квітня 2011 р.) із призначенням відповідного покарання».

Законодавець зменшив (звужив) обсяг змісту складу злочину зловживання повноваженнями, вчиненого службовою особою юридичної особи приватного права, встановивши, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364¹ КК, є мета вчинення службовою особою зазначених у статті дій — одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб

Зазначені правозастосовні орієнтири (правові позиції, положення) Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ стосуються (відносяться) і ст. 365¹ КК, якою КК доповнений також Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI. Сформульована у цій статті норма пом'якшує кримінальну відповідальність порівняно з нормою, сформульованою у ст. 365 КК, з якої вона виокремлена, а отже, має зворотню дію в часі.

Важливо також, що законодавець зменшив (звужив) обсяг змісту складу злочину зловживання повноваженнями, вчиненого службовою особою юридичної особи приватного права, встановивши, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364¹ КК, є мета вчинення службовою особою зазначених у статті дій — одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб. Крім того, у ст. 364¹ КК встановлена кримінальна відповідальність лише за зловживання службовою особою своїми повноваженнями, а не службовим становищем взагалі.

Службові особи юридичних осіб приватного права до 1 липня 2011 р. визнавалися суб'єктами злочинів, передбачених статтями 364, 365, 368 КК. У статтях 364¹, 365¹, 368³, якими КК доповнено законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, не встановлена кримінальна відповідальність службових осіб юридичних осіб приватного права за вчинення діянь, визначених у цих статтях, а пом'якшена кримінальна відповідальність службових осіб юридичних осіб приватного права за вчинення ними зловживання повноваженнями (ст. 364¹ КК), перевищення повноважень (ст. 365¹ КК) та одержання неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 368³ КК). Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI законодавець диференціював відповідальність службових осіб підприємств, установ, організацій за критерієм юридичного статусу підприємств,

установ, організацій — виокремив як самостійні склади злочинів зловживання повноваженнями, перевищення повноважень та одержання неправомірної вигоди службовими особами приватного права. Крім того, Законом від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI законодавець суттєво пом'якшив кримінальну відповідальність за вчинення службовими особами юридичних осіб приватного права дій, передбачених статтями 364¹, 365¹ та ч. 3 ст. 368³ КК.

Зауважимо, що деякі правозастосувачі дотримуються іншої, на мій погляд, нічим не обґрунтованої думки, що діяння службових осіб юридичних осіб приватного права, вчинені до 1 липня 2011 р., мають кваліфікуватися за статтями 364, 365, 368 КК в редакції, в якій вони були чинними до 1 липня 2011 р., і не підлягають перекваліфікації на статті 364¹, 365¹, 368³ КК.

Так, зокрема, 27 березня 2013 р. старший слідчий слідчого управління головного управління Міністерства внутрішніх справ України в м. Києві С. зробив повідомлення громадянину Г. про підозру у перевищенні ним службових повноважень, тобто — умисному вчиненні службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав та повноважень, що спричинили тяжкі наслідки охоронюваним законом прав, державним та громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 365 КК.

Оскільки громадянин Г. вчинив дії, які йому інкримінуються (ставляться у вину), обіймаючи посаду виконуючого обов'язки заступника Голови Федерації професійних спілок України у вересні 2010 р., захисник підозрюваного (громадянина Г.) цілком обґрунтовано звернувся до старшого слідчого С. із клопотання про зміну зробленого повідомлення про підозру — перекваліфікацію дій Г. на ч. 2 ст. 365¹ КК, оскільки Федерація профспілок України є громадською організацією, тобто юридичною особою приватного права. Старший слідчий С. відмовив у задоволенні клопотання, зазначивши у постанові про відмову в задоволенні клопотання від 22 квітня 2012 р.: «Клопотання не підлягає задоволенню, оскільки злочин (кримінальне правопорушення) Г. вчинив у 2010 р. На той час всі перевищення влади або службових повноважень кваліфікувалися за ст. 365 КК. Відповідно до Закону від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI КК доповнено ст. 365¹ «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми».

Таким чином, зазначений Закон доповнено новим складом кримінального правопорушення. Також у Законі від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI в санкції ст. 365 КК додатково визначено покарання у вигляді штрафу в розмірі від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відповідно ч. 2 ст. 5 КК, закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії у часі, отже, у цьому випадку злочинні дії Г. повинні кваліфікуватися за ч. 3 ст. 365 КК в редакції, викладеній Законом від 15 квітня 2008 р. № 270-VI». (Неправильне застосування старшим слідчим С. норм (положень) закону про кримінальну відповідальність аналізується у третьому розділі цієї статті).

Голосіївський районний суд м. Києва вироком від 19 червня 2012 р., залишеним без змін Апеляційним судом м. Києва (ухвала від 24 вересня 2012 р.), засудив Є.: за ч. 2 ст. 364 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, строком на три роки. На підставі ст. 75 КК Є. звільнено від відбування покарання з випробуванням із іспитовим строком та покладено на нього обов'язки згідно з пунктами 3, 4 ст. 76 КК; К. за ч. 2 ст. 364 КК на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, строком на три роки. На підставі ст. 75 КК К. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком та на нього покладено обов'язки згідно з пунктами 3, 4 ст. 76 КК.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 12 березня 2013 р. ухвалу від 24 вересня 2012 р. скасував, а справу направив на новий апеляційний розгляд. При цьому колегія суддів вказала на порушення вимог ст. 377 КПК 1960 р., зазначивши, що викладені в апеляції прокурора доводи суд апеляційної інстанції не перевірів належним чином і не дав на них обґрунтованої відповіді. Крім того, апеляційний суд дійшов висновку про правильність кваліфікації дій Є. та К. за ч. 2 ст. 364 КК, не врахувавши змін до закону, внесених 15 листопада 2011 р. Тому колегія суддів дійшла висновку, що при розгляді й вирішенні справи в апеляційному порядку колегія суддів

судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва істотно порушила вимоги кримінально-процесуального законодавства⁵.

Застосуванню положень ч. 1 ст. 5 і ч. 3 ст. 74 КК має обов'язково передувати перекваліфікація дій особи, яка відбуває покарання, на ту ж статтю КК, за якою кваліфіковані дії особи, зі змінами, внесеними Законом

Словосполучення «закон про кримінальну відповідальність», що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, вжите у ч. 1 ст. 5 КК, можна витлумачити так: таким законом вносяться зміни або до санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, якою передбачений певний склад злочину, або/та до статей (норм) Загальної частини КК, якими визначається «становище особи», не кримінально-правового характеру, якщо таким законом не вносяться зміни до диспозиції відповідної статті КК, тобто зміст ознак передбаченого нею складу злочину залишається незмінним.

Застосуванню зазначених положень ч. 1 ст. 5 і ч. 3 ст. 74 КК має обов'язково передувати перекваліфікація дій особи, яка відбуває покарання, на ту ж статтю КК, за якою кваліфіковані дії особи, зі змінами, внесеними Законом.

Питання про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених частинами 2 і 3 ст. 74 КК, вирішує місцевий суд, у межах територіальної юрисдикції якого виконується вирок (п. 13 ч. 1 ст. 537, п. 2 ч. 2 ст. 539 КПК).

Суд вирішує зазначені питання за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках, установлених законом (ч. 1 ст. 539 КПК). За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку (ч. 5 ст. 539 КПК).

Як зазначалося, закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється і на осіб, які були засуджені за передбачені законом діяння і відбували покарання, але мають судимість.

Свою правову позицію з деяких питань кваліфікації злочинів (кримінальних правопорушень)

⁵ Див.: Бовтрук В. Робота над помилками // Закон і бізнес. — 14—20 вересня 2013 р. — № 37. — С. 13.

при зміні закону про кримінальну відповідальність, його дії в часі та застосування так званого проміжного закону про кримінальну відповідальність висловлено і у постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 березня 2013 р. у справі щодо Д., якого вироком Феодосійського міського суду АР Крим від 30 березня 2011 р. засуджено за ч. 3 ст. 368 КК.

Принциповою є висловлена у цьому рішенні правова позиція (висновок) Верховного Суду України, що закон від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI не скасовує злочинність діяння, поставленого у вину Д., і за вчинення якого його засуджено, не пом'якшує відповідальність та жодним іншим чином не поліпшує становище Д. і тому не має зворотної дії в часі.

Отже, Верховний Суд України вважає, що:

1) у разі, якщо новим законом не змінюється ні зміст ознак складу злочину, ні караність діяння, то дії особи мають кваліфікуватися за законом, який був чинним на момент вчинення злочину; 2) під законом про кримінальну відповідальність Верховний Суд України розуміє не лише певну статтю КК в цілому, але і її окрему частину. Тобто, якщо законом внесені зміни лише до якоїсь однієї чи кількох частин статті КК, а в інші частини статті зміни не вносилися, то новим законом вважається лише закон із внесеними до нього змінами; 3) не є зміною закону про кримінальну відповідальність зміна нумерації частин статті Особливої частини КК внаслідок включення до статті нової частини чи виключення із неї якоїсь частини, якщо зміст складу злочину і караність злочину в частинах статей, нумерація яких змінилася, не зазнали змін.

На наш погляд, Верховний Суд України дуже неточно і суперечливо дав відповідь на питання про дію у часі проміжного закону про кримінальну відповідальність, а саме Закону від 11 червня 2009 р. № 1508-VI, який був чинним від 1 до 5 січня 2011 р. Принагідно зазначимо, що Законом від 18 квітня 2013 р. № 221-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України» (далі — Закон № 221-VII) термін «хабар» у статтях 368, 369, 370 КК замінено терміном «неправомірна вигода». Внаслідок цього у статтях розд. XVII «Злочини у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», для позначення їх предмета вживається єдиний наскрізний термін «неправомірна вигода», що є правильним і обґрунтованим. Щодо Закону № 222-VII, який набрав чинності

Щодо Закону № 222-VII, то він посилює кримінальну відповідальність за злочини, складі яких передбачені частинами 1, 2 ст. 368 і ч. 2 ст. 369 КК, — за їх вчинення введене обов'язкове додаткове покарання у виді спеціальної конфіскації

15 грудня 2013 р., то він посилює кримінальну відповідальність за злочини, складі яких передбачені частинами 1, 2 ст. 368 і ч. 2 ст. 369 КК, — за їх вчинення введене обов'язкове додаткове покарання у виді спеціальної конфіскації. Отже, питання про зворотню дію в часі Закону № 222-VII після набрання ним чинності не виникатиме, а дії, передбачені відповідно частинами 2 і 3 ст. 368 та ч. 2 ст. 369 КК, вчинені до набрання цим законом чинності, підлягатимуть кваліфікації за відповідними частинами статей 368 і 369 КК в редакції від 7 квітня 2011 р., оскільки Законом № 221-VII, яким статті 368 і 369 КК викладені у новій редакції, в цілому була посилена кримінальна відповідальність за одержання неправомірної вигоди, пропозицію і надання неправомірної вигоди.

Найчастіше зміни вносилися до деяких статей розд. XVII Особливої частини КК. Зокрема, до ст. 368 «Одержання неправомірної вигоди» зміни вносилися: 1) Законом від 11 червня 2009 р. № 1508-VI; 2) Законом від 21 грудня 2010 р. № 2808-VI; 3) Законом від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI; 4) Законом від 18 квітня 2013 р. № 222-VII. При цьому законами від 7 квітня 2011 р. і від 18 квітня 2013 р. ст. 368 викладалась у новій редакції. Чотири рази вносилися зміни і до ст. 369 КК — законами від 11 червня 2009 р. № 1508-VI, від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI, від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI, № 222-VII. Крім того, до статей 368 і 369 КК внесені зміни Законом № 222-VII, який набрав чинності 15 грудня 2013 р. — через шість місяців із дня його опублікування (опублікований 15 червня 2013 р. в газеті «Голос України»). Тричі вносилися зміни до статей 200, 209, 209¹, 216 КК.

Оскільки реформування антикорупційного законодавства України з прийняттям у квітні—травні 2013 р. «пакету» антикорупційних законів не завершилось, що визнає і Міністерство юстиції України, і керівники держави, Міністерство юстиції України підготувало проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України, перш за все до КК, яким пропонується внести до КК проектом закону № 2033, які не були враховані у проекті закону № 2802, що був зареєстрований 14 квітня 2013 р. і прийнятий як закон одночасно і в першому читанні, а

в цілому 18 квітня 2013 р. Як зазначалося, зміни, що пропонувалося внести до КК проектом закону № 2033, майже повністю враховували всі ті стандарти кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією і рекомендації GRECO, які ще не були імplementовані в національне законодавство про боротьбу з корупцією.

Варто уваги, що в Законі № 221-VII конкре-

Склад давання хабара наявний не тільки тоді, коли хабар дається за вчинення певних дій в інтересах того, хто його дає, а й тоді, коли це робиться в інтересах інших фізичних чи юридичних осіб

тизовано деякі ознаки складів антикорупційних злочинів у аспекті визначення чітких орієнтирів щодо кваліфікації діянь, склади яких передбачені у відповідних статтях. Так, диспозиції частин 1 і 2 ст. 369 КК в редакції Закону від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI складались із двох словосполучень «пропозиція хабара» і «давання хабара». Тобто, формально у ст. 369 КК в редакції закону від 7 квітня 2011 р. № 3207-VI кримінальна відповідальність за давання хабара третій особі за виконання чи невиконання службовою особою в інтересах того, хто його дає, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, не обумовлювалась. Однак у правозастосовній практиці такі дії вважались даванням хабара. В.І. Тютюгін, зокрема, пише, що давання хабара полягає в наданні (передачі, врученні) службовій особі (або іншим особам, але з її відома та за її згодою) самим хабародавцем або через посередників матеріальних цінностей, права на майно або у вчиненні на її користь чи на користь третіх осіб (родичів, близьких) дій майнового характеру за виконання (невиконання) в інтересах самого хабародавця чи третіх осіб дій із використанням влади чи службового становища ⁶.

Інакше це питання вирішується у постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», відповідно до п. 5 якої давання

⁶ Див.: Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація. — 5-те вид., допов. — Х., 2013. — Т.2. — С. 833.

хабара полягає в передачі службовій особі майна, права на майно або у вчиненні на її користь дій майнового характеру за виконання чи невиконання дії, яку та повинна була або могла виконати з використанням службового становища чи наданої їй влади. При цьому Пленум уточнив, що склад давання хабара наявний не тільки тоді, коли хабар дається за вчинення певних дій в ін-

тересах того, хто його дає, а й тоді, коли це робиться в інтересах інших фізичних чи юридичних осіб.

У правозастосовній практиці можливі й ситуації, коли:

1) застосований закон, який не підлягає застосуванню з підстав відсутності у діянні особи складу злочину, вчинення якого їй ставиться у вину. У цьому випадку йдеться не про зміну обвинувачення та/або зміну правової кваліфікації кримінального правопорушення, а про закриття кримінальної справи з підстав відсутності події або складу злочину;

2) дії особи кваліфіковані за новим законом, яким вони і криміналізовані, тобто ним встановлена кримінальна відповідальність за певні діяння, які до цього не вважались злочином, або збільшено обсяг обвинувачення шляхом, наприклад, розширення кола дій, які є злочинними;

3) дії особи кваліфіковані не за спеціальною, а за загальною нормою;

4) дії кваліфіковані за спеціальною нормою, в той час як у них відсутня якась (якісь) ознака (ознаки), за якою виділений спеціальний склад злочину. Наприклад, таємне викрадення вогнепальної гладкоствольної зброї кваліфіковано за ст. 262 КК, в той час як вона не є предметом злочину, склад якого передбачений у ст. 262 КК.

Застосування закону, який не підлягає застосуванню, здебільшого пов'язане із незастосуванням закону, який підлягає застосуванню, тобто з позиції теорії кваліфікації має місце помилка в кримінально-правовій кваліфікації, оскільки вчинене особою діяння містить склад злочину, але іншого.

(Продовження у наступному номері)

А.І. Брінцов,
провідний спеціаліст
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у господарських справах
Верховного Суду України,
аспірант кафедри
аграрного, земельного
та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука
Національного університету
біоресурсів і природокорис-
тування України

Summary

The article deals with the issues of judicial competence of the commercial courts of Ukraine over the land disputes, and also determines the number of the laws and regulations governing concerned issues, and clarifies problems arising in the practice of separation of judicial competence when the land disputes, which are commercial by their legal (procedural) nature, are taken over or refused to be taken to proceed.

The author recommends how to settle problematic issues in determination of judicial competence, which flow from the land relationships

Деякі питання визначення підсудності земельних спорів судам господарської юрисдикції

Правовий режим землі в Україні базується на Конституції України, ст. 14 якої визначає землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Отже, дослідження специфіки розгляду спорів, що виникають із земельних правовідносин, та способів їх вирішення потребує уваги як до теоретичних, так і практичних аспектів. Загальновизнаною є роль судів у вирішенні таких спорів, що зумовлено потребою у чітких, придатних до виконання, адаптованих до конкретних ситуацій рішеннях, попри законодавчі прогалини та деяку неузгодженість правових норм.

Слід надати Верховному Суду України повноваження з визначення порядку судового провадження, в якому належить розглядати конкретну справу, а також перегляду справ, пов'язаних із розмежуванням юрисдикцій

На сьогодні аналізу теоретичних проблем правового регулювання підсудності та вирішення земельних спорів присвячено чимало фундаментальних наукових праць, зокрема М.В. Шульги, О.О. Погрібного, Л.В. Лейби, В.В. Носіка, А.М. Мірошніченка та ін.¹ До теми вирішення земельних спорів у судах господарської юрисдикції звертались вчені-теоретики і практики В.П. Барбара, А.Й. Осетинський, М.Ф. Стахурський та ін.² Проте з часом цінність зазначеного наукового доробку дещо втрачається, що зумовлено постійним внесенням змін до нормативно-правової бази, яка визначає підсудність земельних спорів, і це призводить до невідповідності теоретичних надбань практиці розвитку земельних відносин. Зазначене обґрунтовує необхідність і доцільність проведення нових досліджень у цій сфері, виявлення наявних складних питань, формулю-

¹ Див., напр.: Земельне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. // Семчик В.І., Кулинич П.Ф., Шульга М.В. — К., 2008. — С. 278—286; Погрібний О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права // Право України. — 2009. — № 9. — С. 11—14; Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2005. — 20 с.; Носік В. Проблеми застосування у господарському судочинстві статті 13 Конституції України щодо здійснення прав власника на землю від імені Українського народу // Право України. — 2009. — № 9. — С. 30—33; Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підруч. — К., 2011. — С. 360—371.

² Див., напр.: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/A0AC5736AEB752FAC22579E9004CE65B?opendocument>; Осетинський А. Юрисдикція судів з розгляду земельних спорів: розмежування чи конкуренція? // Право України. — 2009. — № 9. — С. 45—48; Стахурський М. Проблеми визначення підвідомчості земельних спорів господарським судам України // Право України. — 2009. — № 9. — С. 62—67.

вання пропозицій щодо їх вирішення. Нещодавно Голова Верховного Суду України Я.М. Романюк в інтерв'ю тижневику «Юридическая практика» зауважив про необхідність врегулювання ситуації, за якої одні й ті самі категорії спорів розглядаються одночасно судами різної спеціалізації (у тому числі земельні спори). Для цього, на його думку, слід надати Верховному Суду України повноваження з визначення порядку судового провадження, в якому належить розглядати конкретну справу, а також перегляду справ, пов'язаних із розмежуванням юрисдикцій³.

Метою цієї статті є дослідження питань підсудності земельних спорів господарським судам України, у тому числі визначення кола процесуальних нормативно-правових актів, які регулюють зазначені питання, з'ясування проблем, що виникають у практиці розмежування юрисдикцій при прийнятті (відмові у прийнятті) до провадження земельних спорів, що за своєю правовою (процесуальною) природою є господарськими.

Підвідомчість спорів, що виникають із земельних правовідносин, судам, які спеціалізуються на розгляді цивільних, господарських та адміністративних справ, встановлюється загальними правилами, визначеними ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) та ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС). Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 12 ГПК господарським судам підвідомчі справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів. Згідно із ч. 1 ст. 17 КАС юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС суб'єкт владних повноважень — це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Завданням кожної із зазначених вище норм є регулювання чітко визначеного відповідного кола правовідносин, але формулювання «здійснення суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій» містить, на нашу думку, певну термінологічну тавтологію, що призводить до різного тлумачення підсудності конкретних земельних спорів за участю таких суб'єктів.

Для розмежування підвідомчості земельних спорів під час прийняття позовних заяв судами до провадження необхідно звертати увагу на специфіку земельних спорів, оскільки співвідношення публічного й приватного права у земельних спорах призводить до неоднакової судової практики при вирішенні питання юрисдикції і розмежування компетенції господарських та інших судів. Слід розрізняти органи державної влади та місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень і як суб'єктів господарювання. Саме від статусу, в якому вони виступають, і залежить юрисдикція, якій буде підпорядковано певний земельний спір

Відповідно до ст. 13 Конституції земля є об'єктом права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. З огляду на це слушно вбачається думка заступника Голови Верховного Суду України — секретаря Судової палати у господарських справах В.П. Барбари, що для розмежування підвідомчості земельних спорів під час прийняття позовних заяв судами до провадження необхідно звертати увагу на специфіку земельних спорів, оскільки співвідношення публічного й приватного права у земельних спорах призводить до неоднакової судової практики при вирішенні питання юрисдикції і розмежування компетенції господарських та інших судів. Слід розрізняти органи державної влади та місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень і як суб'єктів господарювання. Саме від статусу, в якому вони виступають, і залежить юрисдикція, якій буде підпорядковано певний земельний спір⁴.

Одним із перших документів, присвячених проблемі розмежування компетенції адміністративних і господарських судів з метою забезпечення єдності судової практики був інформаційний лист Верховного Суду України від 26 грудня 2005 р. № 3.2.-2005, підготовлений Судовою палатою у господарських справах, Голові Вищого господарського суду України щодо методичних рекомендацій розуміння понять новоствореного на той час КАС «справа адміністративної юрисдикції» та «суб'єкт владних повноважень». Розглядаючи ці рекомендації у кон-

³ Див.: Комплект полнотценности // Юридическая практика. — 2013. — № 44. — С.7. // [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4D6CE87B23971941C2257C140037D788?OpenDocument&year=2013&month=10&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4D6CE87B23971941C2257C140037D788?OpenDocument&year=2013&month=10&)

⁴ Див.: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/O/A0AC5736AEB752FAC22579E9004CE65B?opendocument>

тексті визначення підсудності земельних спорів, можна дійти висновку, що у разі невстановлення факту здійснення суб'єктом своїх владних управлінських функцій стосовно іншого учасника земельного спору (у цьому випадку суб'єкта господарювання) такі справи мають вирішуватися господарськими судами.

«Механічна» відмова господарських судів від своєї юрисдикції у земельних спорах за участю рад (а за аналогією — й інших органів), що «вирішують питання місцевого значення» або розпоряджаються комунальними (за аналогією — державними) землями, начебто на підставі рішення Конституційного Суду України була б великою помилкою. У кожному випадку слід застосовувати не лише ст. 17 КАС, а й положення ГПК про підвідомчість, а також, виходячи з аналізу спірних правовідносин, визначати їх характер. У деяких випадках такі відносини будуть публічно-правовими, а в деяких — приватноправовими

Згодом необхідність в офіційному тлумаченні норм, що визначають здійснення владних управлінських функцій суб'єктом владних повноважень — органом державної влади чи місцевого самоврядування — при вирішенні земельних питань, стала підставою для звернення Вищим адміністративним судом України із конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 143 Конституції, пунктів «а», «б», «в», «г» ст. 12 Земельного кодексу України (далі — ЗК), п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС.

В аспекті конституційного подання Конституційний Суд України у Рішенні від 1 квітня 2010 р. № 10-рп/2010 (далі — Рішення № 10-рп/2010) вирішив, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування при вирішенні інших питань місцевого значення, віднесених законом до їхньої компетенції (ч. 1 ст. 143 Конституції), діють як суб'єкти владних повноважень; відповідно до пунктів «а», «б», «в», «г» ст. 12 ЗК повноваження сільських, селищних, міських рад щодо вирішення питань розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності є здійсненням ними владних повноважень. Щодо публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 17 КАС, Конституційний Суд України відзначив належність до них і земельних спорів фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних

повноважень, пов'язаних з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності останнього.

Рішення № 10-рп/2010 викликало жваві наукові дискусії. Так, на думку А.М. Мірошниченка, «механічна» відмова господарських судів від своєї юрисдикції у земельних спорах за участю рад (а за аналогією — й інших органів), що «вирішують питання місцевого значення»

або розпоряджаються комунальними (за аналогією — державними) землями, начебто на підставі рішення Конституційного Суду України була б великою помилкою. У кожному випадку слід застосовувати не лише ст. 17 КАС, а й положення ГПК про підвідомчість, а також, виходячи з аналізу спірних правовідносин, визначати їх характер. У деяких випадках такі відносини будуть публічно-правовими, а в деяких — приватноправовими (з урахуванням теми дослідження цієї статті — господарськими)⁵.

Позиції, викладені у Рішенні № 10-рп/2010 взяв до уваги і підтримав Вищий адміністративний суд України у постанові пленуму від 20 травня 2013 р. № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів», у п. 12 якої зазначено, що управління та розпорядження державним і комунальним майном є організаційно-правовою діяльністю суб'єктів владних повноважень — органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють її шляхом прийняття актів з дотриманням встановленої процедури.

Земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень, пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності, належать до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів.

Вищий адміністративний суд України також зазначив, що з урахуванням Рішення № 10-рп/2010 такі правила визначення юрисдикції адміністративних судів поширюються і на земельні спори за участю місцевих державних адміністрацій.

Погляд на проблему юрисдикційної конкуренції та вирішення інших практичних (процесуальних) питань розгляду земельних спорів Вищий господарський суд України висловив у постанові пленуму від 17 травня 2011 р. № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» (далі — постанова пленуму ВГСУ № 6). Так,

⁵ Див.: Мірошниченко А.М. Знач. праця. — С. 368.

у п. 1.2.2 цієї постанови зазначено, що органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування у правовідносинах щодо розпорядження земельними ділянками державної та комунальної власності (наданні земельних ділянок громадянам та юридичним особам у власність або в користування, відчуженні земельних ділянок державної або комунальної власності, укладенні, зміні, розірванні договорів купівлі-продажу, ренти, оренди земельної ділянки та інших договорів щодо земельних ділянок, встановленні сервітуту, суперфіцію, емфітевзису, в тому числі прийнятті державними органами та органами місцевого самоврядування відповідних рішень) діють як органи, через які держава або територіальна громада реалізують повноваження власника земельних ділянок.

Справи у спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають із правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, а також в інших спорах, які виникають із земельних відносин приватноправового характеру, за відповідності складу сторін спору ст. 1 ГПК підвідомчі господарським судам

Реалізуючи відповідні повноваження, державні органи або органи місцевого самоврядування вступають з юридичними і фізичними особами у цивільні та господарські правовідносини. Отже, у таких відносинах держава або територіальні громади є рівними учасниками земельних відносин з іншими юридичними та фізичними особами, у тому числі із суб'єктами підприємницької діяльності.

Таким чином, справи у спорах за участю державних органів та органів місцевого самоврядування, що виникають із правовідносин, у яких державні органи та органи місцевого самоврядування реалізують повноваження власника землі, а також в інших спорах, що виникають із земельних відносин приватноправового характеру, за відповідності складу сторін спору ст. 1 ГПК підвідомчі господарським судам. Проте, по-перше, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус судів» роз'яснення пленуму вищого спеціалізованого суду з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції за результатами узагальнення судової практики мають рекомендаційний характер, отже позбавлені імперативності у застосуванні. По-друге, постановка пленуму ВГСУ № 6 має локальний характер, наведеними

у ній роз'ясненнями керуються виключно господарські суди, а тому залишається можливість надходження господарських за своїм змістом спорів із земельних правовідносин на розгляд до адміністративних судів України, що може призвести до прийняття судами одного процесуального рівня діаметрально протилежних рішень в аналогічних спорах⁶. А у випадках неправильного визначення позивачем юрисдикції, на думку О.С. Снідевича, такий факт нерідко встановлюється лише судами вищих інстанцій. У зв'язку із цим особі, яка начебто неправильно визначила юрисдикцію спору, для захисту свого права необхідно звертатися до суду іншої юрисдикції та розпочинати весь судовий процес спочатку⁷.

Викладене вище підтверджує і практика Верховного Суду України. Так, наприклад, у постанові від 6 листопада 2012 р. у справі № 21-288а12 за позовом сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю «Батьківщина» до Срібнянської районної державної адміністрації про визнання незаконним та скасування рішення (у частині надання згоди на підготовку проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок та передачі їх в оренду), скасовуючи ухвалу Вищого адміністративного суду України та направляючи справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах і Судової палати у господарських справах Верховного Суду України в мотивувальній частині постанови зазначила таке: «Скасовуючи судові рішення суду апеляційної інстанції та залишаючи в силі рішення суду першої інстанції, Вищий адміністративний суд України виходив із того, що справа, яка розглядається, є адміністративною. Проте цей висновок обґрунтованим визнати не можна.

Відповідно до частини першої статті 17 КАС юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму.

У справі, що розглядається, районна державна адміністрація, реалізуючи право розпорядження земельною ділянкою, відповідно до статті 5 ЗК має рівні права з громадянами та юридичними особа-

⁶ <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/A0AC5736AEB752FAC22579E9004CE65B?opendocument>

⁷ Див.: Снідевич О.С. Проблеми розмежування юрисдикцій // Вісник Вищої ради юстиції. — 2012. — № 2 (10). — С. 41—53.

ми, з якими вона вступає у відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею, тобто є рівноправним суб'єктом земельних відносин. У цьому спорі учасники земельних правовідносин не підпорядковані один одному, а отже, суб'єкт владних повноважень — районна державна адміністрація — владних управлінських функцій не здійснювала.

Проте зазначені обставини залишилися поза увагою суду касаційної інстанції, хоча вони мають істотне значення для вирішення питання щодо можливості розгляду справи за правилами, встановленими КАС»⁸.

Залишається нагальна потреба у змінах до процесуальних кодексів для детального визначення підсудності земельних спорів за категоріями справ господарської, адміністративної та цивільної юрисдикцій

Зауважимо, що юрисдикційної конкуренції між судами, які спеціалізуються на розгляді цивільних та господарських справ, щодо вирішення земельних спорів майже не виникає. Адже розмежування юрисдикцій тут залежить від конкретно визначеного суб'єктного складу учасників, а не від характерних ознак статусу участі в земельному спорі одного і того самого суб'єкта.

Зокрема, у п. 6 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» зазначено, що при вирішенні питань, пов'язаних із компетенцією судів у спорах, які виникають із земельних відносин, судам слід урахувувати роз'яснення, викладені в пунктах 2 і 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» (із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 19 березня 2010 року № 2). Згідно із абз. 1 п. 2 цієї постанови ті земельні та пов'язані із земельними відносинами майнові спори, сторонами в яких є юридичні особи, а також громадяни, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльно-

сті, розглядаються господарськими судами, а всі інші — в порядку цивільного судочинства, крім спорів, зокрема, щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень при реалізації ними управлінських функцій у сфері земельних правовідносин, вирішення яких згідно з пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 17 КАС віднесено до компетенції адміністративних судів.

Отже, внаслідок запровадження адміністративної юрисдикції виникла низка проблем щодо розмежування юрисдикцій. Так само часто викликає дискусії і встановлення підсудності земельних спорів господарським судам. Спірними виявилися навіть деякі правові акти, прийняті з метою вирішення таких складних питань. Залишається нагальна потреба у змінах до процесуальних

кодексів для детального визначення підсудності земельних спорів за категоріями справ господарської, адміністративної та цивільної юрисдикцій. Такі прогалини і колізії процесуального законодавства щодо вирішення господарських спорів із питань земельних відносин виявляє судова практика.

Таким чином, законодавцеві слід більше уваги приділяти змісту нормативно-правових актів, що стосуються механізмів прийняття до провадження та вирішення в судовому порядку земельних спорів. Належний рівень роботи судової системи (у тому числі й господарських судів як її складової) може бути забезпечений лише завдяки потужній законодавчій підтримці, що має становити надійний фундамент для здійснення правосуддя в Україні.

Доцільним вбачається постійний моніторинг ефективності дії таких актів на практиці з метою запобігання та вчасного усунення колізій і прогалин у законодавстві. Саме зосередження уваги на вирішенні таких питань дає змогу автоматично вирішити проблему конкуренції господарської та адміністративної юрисдикцій щодо розгляду земельних спорів. Адже без відповідного законодавчого інструментарію для визначення підсудності конкретних спорів неможливо забезпечити повну реалізацію основних конституційних принципів законності та верховенства права в Україні.

⁸ <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27760572>

СИСТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК МАТЕРІАЛІВ, ОПУБЛІКОВАНИХ У «ВІСНИКУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ» У 2013 РОЦІ

Урочистості з нагоди ювілею Верховного Суду України 3'20132

Матеріали XI чергового з'їзду суддів України 3'301310

Із виступів на міжнародній науково-практичній конференції «Верховний Суд України і демократичне суспільство: витоки та перспективи» 4'20132

НОВИНИ. ПОДІЇ. ФАКТИ

1'2013 2 6'2013 2 10'2013 2

2'2013 2 7'2013 2 11'2013 2

3'20131 8'2013 2 12'2013 2

4'20131 9'2013 2

НА ТЕМУ ДНЯ

Кривенко В.В., Константи́й О.В. До питання про Присягу державного службовця та припинення державної служби за її порушення 8'201330

ДО 90-РІЧЧЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

«...Ми мали ідеальну вищу судову інстанцію». *Інтерв'ю із В.І. Кононенко, суддею Верховного Суду України у відставці* 1'201345

Верховний Суд України і демократичне суспільство: витоки та перспективи. *Інформація про міжнародну науково-практичну конференцію, яка відбулася 15 лютого 2013 р.* 2'20133

У ПЛЕНУМІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Головою Верховного Суду України обрано Ярослава Романюка 5'20133

ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, за I півріччя 2012 р. 3'201330

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2012 р. 4'20137

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового

рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за II півріччя 2012 р. 6'20134

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 р., за II півріччя 2012 р. 8'201318

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за I півріччя 2013 р. 8'201327

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2013 р. 9'20133

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п.1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 р., за I півріччя 2013 р. 10'20134

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства України, за II півріччя 2012 р. 11'20136

СУДОВА ПРАКТИКА

Рішення в адміністративних справах

1'2013 3 5'2013 4 9'2013 17

2'2013 19 6'2013 8 10'2013 16

3'2013 40 7'2013 3 11'2013 16

4'2013 18 8'2013 3 12'2013 4

Рішення у господарських справах

1'20137 5'20137 9'2013 22

2'201321 6'2013 10 10'2013 20

3'201341 7'2013 5 11'2013 19

4'2013 20 8'20137 12'2013 8

Рішення у кримінальних справах

1'2013 10 5'2013 10 9'2013 26

2'2013 23 6'2013 12 10'2013 27

3'2013 43 7'2013 10 11'2013 22

4'2013 23 8'201311 12'2013 10

Рішення у цивільних справах

1'2013 12 5'2013 13 9'2013 28

2'2013 25 6'2013 14 10'2013 29

3'2013 45 7'2013 14 11'2013 25

4'2013 27 8'2013 14 12'2013 13

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009—2012 рр.) 1'201315
2'201328

Судова практика щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України 5'201316

Аналіз практики перегляду Верховним Судом України судових рішень у кримінальних справах із підстав, передбачених ст. 400¹² Кримінально-процесуального кодексу України 7'201319

Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ 12'201316

СУДОВА СТАТИСТИКА

Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) 6'201320

У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Справа «Хайредінов проти України». Рішення від 14 жовтня 2010 р. Остаточне від 14 січня 2011 р. 5'201333

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Шевченко А.В. Деякі особливості дисциплінарної відповідальності суддів 1'201333

Лузан Т.Л. Зміна складу осіб, які беруть участь у справі в цивільному процесі 9'201333

СУДОВА ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Лавровська І.Б. Матеріальна шкода та упущена вигода в судовій практиці про злочини у сфері інтелектуальної власності 7'201335

Гошовська Т.В., Дроздович Н.Л. Повноваження Верховного Суду України за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: аналіз колізійних норм 8'201336

Світлична Г.О. Законне представництво у цивільному судочинстві 10'201334

Андрушко П.П. Зміна кримінально-правової кваліфікації (правової кваліфікації кримінального правопорушення) у кримінальному провадженні 11'201330
12'201325

КОМЕНТАР ЗАКОНОДАВСТВА

Коментар до розділу Х «Прикінцеві положення» та розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України 5'201338

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР

Шумило М.Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології 2'201340

Лужанський А.В. Зміст поняття «ухилення» в контексті невиконання зобов'язань як підстави для тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон 8'201341

ТОЧКА ЗОРУ

Селіванов А.О. Право на касаційне оскарження судових рішень: критерії реалізації 1'201340

Романовська Л.А. Охорона і захист прав дитини у справах про спільну власність 6'201342

Солоткий С.А. Інтереси правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини та їх значення для правової системи України 9'201340

Кононенко В.П. Використання автономних засобів для забезпечення права на необхідну оборону в контексті міжнародного права 10'201342

Брінцов А.І. Деякі питання визначення підсудності земельних спорів судам господарської юрисдикції 12'201341

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Константин О.В. Становлення і розвиток адміністративної юстиції в Україні 11'201342

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ

1'2013обклад 5'2013 48, обклад 10'2013 48, обклад.
2'2013обклад 6'2013 обклад 11'2013 ... обклад.
3'2013обклад 7'2013 48, обклад 12'2013 48, обклад.
4'2013обклад 8'2013 48, обклад.

Інформація про виконання бюджету Верховним Судом України як головним розпорядником бюджетних коштів за 2012 р. 2'201338

Відомості, зазначені у деклараціях про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суддів Верховного Суду України та членів їх сімей за 2012 р. 4'201331

Міжнародні зв'язки

Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** провів зустріч із координатором проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні **Мадіною Джарбусиною** та національним радником з юридичних питань координатора проектів ОБСЄ в Україні **Станіславом Шевчуком**, яка відбулася у Верховному Суді України 18 листопада 2013 р.

Ярослав Романюк висловив подяку на адресу ОБСЄ і, зокрема, координатору її проектів в Україні за активну співпрацю з органами судової влади України. Він також відзначив результативність робочої поїздки в рамках діяльності проекту ОБСЄ «Сприяння здійсненню реформи кримінального правосуддя в Україні» суддів Верховного Суду України до Касаційного суду Франції, вивчення досвіду його роботи та ознайомлення з функціонуванням нового для України правового інституту — преюдиційного запиту, через реалізацію якого найвищий судовий орган країни спрямовує судову практику в єдине русло.

У тому, що такий механізм було б доцільно передбачити і в Україні, вдалося переконати й авторів законодавчої ініціативи щодо

розширення повноважень Верховного Суду України, зазначив Ярослав Романюк. Так, у поданому до Верховної Ради України проекті Закону передбачена відповідна новела.

Мадіна Джарбусинова наголосила, що Верховний Суд України є одним із багаторічних партнерів ОБСЄ, плідна співпраця з яким дає можливість окреслювати напрями співробітництва задля розвитку усієї судової системи України. Також вона зауважила, що планом роботи офісу координатора проектів ОБСЄ в Україні на 2014 р. передбачено реалізацію проектів, які сприятимуть правовій стабільності в Україні, посиленню ролі Верховного Суду України як органу, конституційним повноваженням якого є забезпечення єдності судової практики.

21 листопада 2013 р. Верховний Суд України відвідала робоча група Мажилісу (нижньої палати) Парламенту Республіки Казахстан, яка перебувала в Україні з метою ознайомлення з процесом підготовки та досвідом застосування Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК), прийняття якого у 2012 р. казахські правники оцінюють як сміливий та прогресивний крок в утвердженні європейських стандартів у кримінальному процесі.

До складу делегації, яку очолював голова Комітету з законодавства і судово-правової реформи Мажилісу Парламенту Республіки Казахстан **Рахмет Мукашев**, увійшли секретар та члени цього Комітету **Світлана Бичкова**, **Нурлан Абдиров** та **Рамазан Сарпеків**, перший заступник Генерального прокурора Республіки Казахстан **Іоган Меркель**, начальник першого управління цього відомства **Алмаз Мухаметжанов**, голова Слідчого комітету Міністерства внутрішніх справ Республіки Казахстан **Марат Кожаєв**, заступник голови Агентства з боротьби з економічною і корупційною злочинністю (фінансової поліції) **Марат Ахметжанов**, начальник відділу цього Агентства **Булат Беісов**, президент Спілки адвокатів Республіки Казахстан **Ануар Тугел**.

Члени робочої групи з підготовки нової редакції Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан цікавились думкою суддів Верховного Суду України з тих питань, які для казахських правників є новими і дискусійними.

Відповідаючи на запитання гостей, заступник Голови Верховного Суду Украї-

ни — секретар Судової палати у кримінальних справах **Анатолій Редька**, заступник секретаря Судової палати у кримінальних справах **Михайло Гриців**, судді цієї Судової палати **Леонід Глос**, **Єлизавета Ковтюк**, **Богдан Пошва**, **Тетяна Таран** і **Віктор Школярів** наголошували на тому, що реалізація положень КПК сприяє кардинальній зміні підходів до кримінального провадження, перегляду його принципів. Таке переосмислення, на думку суддів, дає можливість реалізувати законодавчу основу для здійснення кримінального судочинства за європейською моделлю. Нині особа, її права та інтереси, значив зокрема Богдан Пошва, мають пріоритет над інтересами держави, а це повною мірою кореспондується з вимогами Консти-

туції України, у якій визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Аналізуючи досвід застосування КПК, судді наголошували на нагальності для нашої держави здійснення подальших кроків, спрямованих на завершення реформування кримінальної юстиції та забезпечення стабільної та ефективної реалізації положень КПК у судовій практиці.

У зустрічі також взяли участь заступник глави центру ОБСЄ у м. Астані **Жаннет Клетцер**, національний експерт з юридичних питань координатора ОБСЄ в Україні **Іванна Джима**, начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України **Ліна Губар**.

8—22 листопада 2013 р. на офіційне запрошення голови Верховного Суду Республіки Казахстан та голови Ради суддів Республіки Казахстан відбувся візит делегації Верховного Суду України у складі суддів Верховного Суду України, голови Ради суддів України **Василя Онопенка** та судді Верховного Суду України, члена Ради суддів України **Галини Канигіної** до м. Астани для участі в роботі VI з'їзду суддів Республіки Казахстан.

Виступаючи на заході, Василь Онопенко від імені Голови Верховного Суду України **Ярослава Романюка** зачитав вітання учасникам з'їзду, в ньому, зокрема, зазначено, що обмін і запозичення позитивної правової практики, правових інновацій, які пройшли апробацію в інших державах у процесі модернізації судової системи, є дуже важливими. Це дає змогу гідно відповідати на виклики часу й удосконалю-

вати національну судову і, загалом, правову системи. Для України, як відзначено у вітанні, цікавий досвід застосування судами Республіки Казахстан інститутів позасудового врегулювання спорів, процедури примирення і медіації.

Василь Онопенко також поінформував про перебіг судово-правової реформи в Україні, участь органів суддівського самоврядування, зокрема і Ради суддів

України, у її реалізації, зупинився на актуальних питаннях функціонування найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції — Верховного Суду України.

Виступ Василя Онопенка викликав жвавий інтерес та схвальні відгуки делегатів і гостей з'їзду, зацікавив представників засобів масової інформації.

За підсумками роботи VI з'їзду суддів Республіки Казахстан, на якому розглядалися актуальні питання судочинства у рамках реалізації стратегії «Казахстан-2050» та концепція правової політики Республіки Казахстан на період 2010–2020 рр., визначено основні напрями діяльності суддівської спільноти.

У роботі заходу взяли участь представники судових органів Грузії, Киргизстану, Молдови, Німеччини, Об'єднаних Арабських Еміратів, Росії та Саудівської Аравії.

У рамках проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» 24—28 листопада 2013 р. відбувся ознайомчий візит делегації Верховного Суду України до м. Страсбурга (Франція).

До складу делегації, яку очолив заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **Олександр Терлецький**, увійшли судді Верховного Суду України **Світлана Вус**, **Володимир Гуль**, **Василь Гуменюк**, **Микола Гусак**, **Анатолій Ємець**, **Тетяна Жайворонок**, **Єлизавета Ковтюк**, **Микола Короткевич**, **Валентин Косарєв**, **Олена Кузьменко**, **Людмила Охрімчук**, начальник правового управління **Юрій Галаєвський** та завідувач сектору перекладів відділу міжнародного співробітництва **Ірина Котова**.

Під час візиту члени української делегації провели зустріч із керівником департаменту з питань правосуддя та правового співробітництва директорату з питань правосуддя та людської гідності Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи **Ханне Юнкер**, секретарем Венеціанської комісії **Томасом Маркертом**, керівником відділу конституційного правосуддя цієї комісії **Шнутцом Дюрром** та суддею Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) від України **Ганною Юдківською**.

Зустрічі також проведено з радником офісу комісара Ради Європи з прав людини **Оленою Пецун**, адміністратором Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕPEJ) **Роберто Шеналем**, заступником секретаря Адміністративного трибуналу, керівником відділу з питань Чехії, України та Естонії **Євою Губалковою**, юрисконсультом та юристами секретаріату ЄСПЛ **Томасом Лоуренсом Елі**, **Ольгою Дмитренко**, **Павлом Пушкарем**, **Дмитром Третяковим**.

Представники Ради Європи звернули увагу на щорічне збільшення кількості звернень наших співвітчизників до ЄСПЛ, наголосили на необхідності здійснення структурних системних реформ в Україні та удосконаленні правозастосовної практики.

Представники української делегації цікавились окремими питаннями перегляду справ Верховним Судом України у разі встановлення ЄСПЛ порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, питаннями єдності судової практики як складової принципу правової визначеності і верховенства права та роллю найвищої судової інстанції у її забезпеченні відповідно до практики ЄСПЛ, аспектами незалежності суддів, європейськими стандартами у сфері дисциплінарної відповідальності суддів, шляхами поліпшення правозастосовної практики.

Крім проведених зустрічей, члени делегації Верховного Суду України були присутні на розгляді Великою палатою ЄСПЛ справи «S.A.S. проти Франції».

Видавництво «Істина» пропонує:

Бурак В.Я. Правові засади захисту трудових прав працівників : Навчальний посібник. — К., 2013. — 186 с.

Навчальний посібник підготовлений відповідно до програми спецкурсу «Правові засади захисту трудових прав працівників». У посібнику на основі чинного трудового законодавства та практики його застосування розкриваються основні правові форми захисту трудових прав та законних інтересів працівників.

Книга стане у нагоді студентам, аспірантам, викладачам вищих навчальних закладів, юристам, профспілковим працівникам та кадрової служби, а також усім, хто цікавиться трудовим правом.

Григор'єва Л.І., Павловська С.В. Застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ : науково-практичний коментар. Практика Верховного Суду України з питань захисту права власності. — К., 2014. — 344 с.

Аналіз практики застосування судами норм права при розгляді справ, пов'язаних з набуттям, припиненням, здійсненням та захистом права власності, має на меті виявлення складних та спірних питань, що виникають у суддів при вирішенні зазначених спорів, надання пропозицій щодо шляхів їх усунення та вдосконалення законодавства.

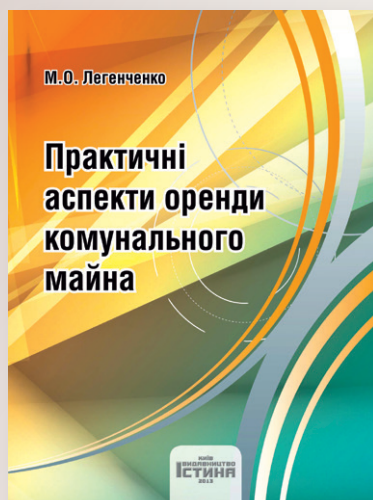
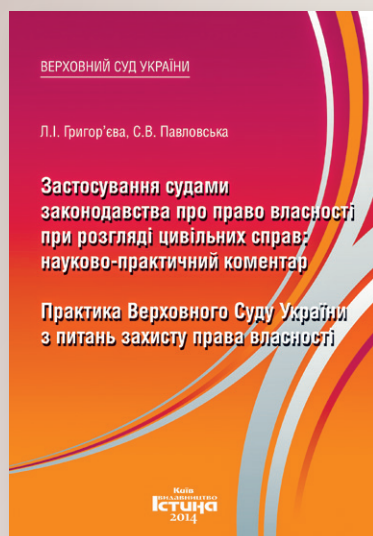
Книга покликана допомогти розібратися суддям, адвокатам, іншим юристам-практикам, усім, хто цікавиться питаннями застосування судами законодавства про право власності, у правових позиціях Верховного Суду України з цих питань.

Легенченко М.О. Практичні аспекти оренди комунального майна : Науково-практичний посібник. — К., 2013. — 216 с.

У книзі ґрунтовно досліджуються особливості правовідносин, що пов'язані з орендою комунального майна в Україні. Здійснено аналіз становлення і розвитку інституту оренди у вітчизняному законодавстві, сучасного стану та складних проблем із використанням комунального майна.

Висвітлюються особливості припинення та пролонгації договорів оренди, створення «нової речі» при поліпшенні орендованого майна, способи захисту сторонами своїх прав та особливості застосування окремих норм орендного законодавства.

Надаються практичні рекомендації органам місцевого самоврядування щодо передачі в оренду комунального майна з метою його ефективного використання в інтересах відповідної територіальної громади.

З приводу придбання книг звертайтеся до видавництва «Істина»:
04108, м. Київ,
просп. Правди, 31а, оф. 511
Телефони: (44) 468-3131; 464-1442
E-mail: istina_knigi@ukr.net
<http://www.istina-books.com.ua>